Bogomilii din Bulgaria și Bosnia

Primii protestanți din Est

L.P. Brockett

CUPRINS.

SECȚIUNEA I.
Introducere.—Bisericile armene și alte biserici orientale.

SECȚIUNEA II.
Dualismul și teoria fantastică a venirii Domnului nostru în bisericile orientale.—Doctrinele pe care le-au respins.—Au ținut la botez.

SECȚIUNEA III.
Declinul treptat al doctrinei dualiste—Viețile sfinte și exemplare ale paulicienilor.

SECȚIUNEA IV.
Violența și setea de sânge a împărătesei Teodora—Statul liber și orașul Tephricé.

SECȚIUNEA V.
Dezvoltarea slavonică a bisericilor cathariste sau pauliciene.—Bulgaria, Bosnia și Serbia, principalele sale sedii.—Euhiți, masalieni și bogomili.

SECȚIUNEA VI.
Imperiul Bulgar și țarii săi bogomili.

SECȚIUNEA VII.
O congregație Bogomilă și închinarea ei—Mostar, pe Narenta

SECȚIUNEA VIII.
Doctrinele şi practicile bogomiliene—Credenții şi Perfecţii. Au fost botezaţi Credenții.

SECȚIUNEA IX.
Ortodoxia bisericilor grecești și romane mai degrabă teologică decât practică.—Căderea Imperiului Bulgar.

SECȚIUNEA X
Împăratul Alexius Comnenul și bătrânul bogomil Vasile — „Alexiada” prințesei Anna Comnenul.

SECȚIUNEA XI.
Martiriul lui Basil — Bisericile Bogomile întărite de paulicienii armeni sub împăratul Ioan Zimisces.

SECȚIUNEA XII.
Puritatea vieții bogomililor — Doctrinele și practicile lor. — Ascetismul lor.

SECȚIUNEA XIII.
Spiritul misionar și munca bătrânilor și perfecților— Absența completă a oricărei ierarhii.

SECȚIUNEA XIV.
Bisericile bogomile din Bosnia și Herțegovina— Doctrinele lor mai temeinic scripturale decât cele ale bisericilor bulgare— Bosnia ca banat și regat.

SECȚIUNEA XV.
Istoria bosniacă a continuat. — Bunul Ban Culin.

SECȚIUNEA XVI.
Dezvoltarea bisericilor bogomile sub Culin. — Zelul și succesul lor misionar.

SECȚIUNEA XVII.
Autoritățile din mărturiile cărora s-a inspirat această narațiune. — Coroborarea sa temeinică de către mai multe mărturii.

SECȚIUNEA XVIII.
Vremea persecuțiilor. Cruciade împotriva bogomililor. Arhiepiscopul de Colocz.

SECȚIUNEA XIX.
Alte cruciade. — Ostilitatea Papei Inocențiu al IV-lea. — Măsuri mai blânde, dar nu mai eficiente.

SECȚIUNEA XX.
Înființarea Inchiziției în Bosnia — Scrisoarea Papei Ioan XXII. —Mărturii anterioare ale dușmanilor cu privire la puritatea vieții bogomililor.

SECȚIUNEA XXI.
Persecuție ulterioară. — O acalmie a furiei sale în timpul țarului sârb Ștefan Dușan. — Domnia dinastiei Tvart-ko.

SECȚIUNEA XXII.
Reforma în Boemia și Ungaria o mișcare bogomilică. — Reînnoirea persecuției sub regii Ștefan Toma și Ștefan Tomasevié. — Pobratimtsvo

SECȚIUNEA XXIII.
Uverturi către sultan. — Predarea Bosniei lui Mahomet al II-lea, sub anumite stipulări. — Trădarea și necredința sa josnică. — Distrugerea crudă și înrobirea bogomililor din Bosnia și, douăzeci de ani mai târziu, a celor din Ducatul Herțegovinei.

SECȚIUNEA XXIV.
Bogomilii nu s-au stins complet. — Influența lor asupra societății, literaturii și progresului în Evul Mediu. — Dante, Milton etc. — Puritanii. — Concluzie.

ANEXA I.
O liturghie a vameșilor din Toulouse în (probabil) în secolul al XVI-lea.

ANEXA II.
Au fost bisericile Paulician și Bogomil biserici baptiste ?

PREFAȚĂ

Adevărata credință că au existat de-a lungul veacurilor, încă din era creștină, biserici care au aderat strict la doctrinele și practicile scripturale - biserici care au fost adevărații succesori în credință și rânduieli ale celor fondate de apostoli și care nu au adus niciodată omagiu patriarhului grec sau papei romane - a fost ferm întipărită în mintea istoricilor bisericești baptiste din primii cincizeci de ani ai secolului actual. Aceștia credeau, de asemenea, că aceste biserici erau în esență baptiste în caracterul lor, iar unii dintre ei au făcut cercetări ample printre lucrările istoricilor seculari și ecleziastici din primele secole pentru a găsi dovezi tangibile care să le susțină convingerea. Au avut succes parțial, dar numai parțial, deoarece istoricii acelor perioade erau ecleziastici ai bisericilor grecești sau romane, care adăugau, în majoritatea cazurilor, amărăciunea disprețului personal, de la disconfortul lor față de bătrânii acestor biserici, până la groaza lor față de orice abatere de la decretele papale sau patriarhale.

În ultimii douăzeci și cinci sau treizeci de ani, rândurile slujirii baptiste au fost recrutate în mare măsură din bisericile pseudobaptiste - toate avându-și originea, se recunoaște, fie la Reformă, fie după aceea - încât mulți dintre scriitorii noștri au fost înclinați să suspende pretențiile lor la o origine anterioară și să spună că a fost o chestiune fără importanță, dar nu au existat dovezi ale existenței bisericilor baptiste între secolele al IV-lea și al XI-lea sau al XII-lea.

Scriitorului i s-a părut o chestiune de mare importanță să poată demonstra că au existat biserici cu martori credincioși sau care și-au dat credința bisericilor anticreștine din Constantinopol sau Roma. Chiar și în Israelul idolatru, în timpul domniei celui mai rău rege al său, Ahab, profetului disperat i s-a spus de către Iehova: „Totuși, mi-am lăsat șapte mii în Israel, toți genunchii care nu s-au plecat înaintea lui Baal și toate gurile care nu l-au sărutat.” Era oare posibil ca printre aceste milioane de suflete rătăcite care se lăsaseră pradă iluziilor bisericilor grecești și romane, să nu existe o proporție cel puțin la fel de mare, care să nu fi fost părtași la păcatele acestor biserici anticreștine, ci să-și fi spălat hainele și să le fi albit în sângele Mielului?

Era adevărat că atât biserica greacă, cât și cea romană puseseră semnul ereziei pe fiecare sectă care îndrăznise să nege dogmele lor; dar nu oare sub acest semn se puteau deslușii trăsăturile Miresei lui Hristos?

Atenția mi-a fost atrasă mai întâi asupra posibilității de a descoperi mai mult decât se știa până atunci cu privire la acești protestanți timpurii din țările orientale, acum aproximativ doi ani, în timp ce eram angajat în niște studii pentru o lucrare despre Chestiunea Orientală. În bisericile creștine din Armenia, Bulgaria și Bosnia, credeam că se găseau bisericile care, din secolul al V-lea până în secolul al XV-lea, au fost adevărații succesori ai bisericilor fondate de apostoli, în toate chestiunile de credință și practică. „Revista istorică a Bosniei” conținută în a doua ediție a lucrării domnului Arthur J. Evans despre Bosnia din 1876, mi-a deschis pentru prima dată ochii asupra bogăției noilor descoperiri istorice astfel scoase la iveală în Bosnia și Bulgaria. Domnul Evans este membru al Bisericii Anglicane, un savant eminent, dedicat cu sârguință investigațiilor arheologice și a făcut cercetări foarte răbdătoare și reușite chiar pe acest subiect. În timp ce explorase bibliotecile din Mostar și Serajevo, precum și ale mănăstirilor greco-catolice din întreaga Bosnie și Herțegovină, am descoperit că o parte considerabilă a informațiilor sale au fost culese din

două lucrări istorice recente - Geschichte der Bulgaren (Berlin, 1876) a domnului Jirećek și Serben und Bulgaren de M. Hilferding, publicată inițial în limba slavonă, dar tradusă în germană în 1874. Jirećek este boem și, cred, romano-catolic, dar un om foarte corect. Hilferding este rus și atașat Bisericii Grecești. Ambele tratează în mare parte (așa cum sunt nevoite să facă) despre bogomili, așa cum erau numiți acești primi creștini, deoarece istoria lor este în mare măsură istoria celor două națiuni timp de cinci sau șase secole. Ambii scriitori oferă descrieri foarte minuțioase ale credinței și vieții acestor oameni, iar majoritatea faptelor istorice prezentate în paginile următoare sunt derivate din ei. Dar oriunde domnul Evans a putut găsi ceva la primii scriitori seculari sau ecleziastici din Evul Mediu sau din Evul Mediu referitor la acest subiect, el a cules cu grijă, chiar dacă era vorba de o singură propoziție. Acest lucru a fost făcut, din partea sa, exclusiv din dragoste pentru cercetarea arheologică, căci evident nu are nicio simpatie specială cu oamenii despre care scrie; dar este îndreptățit la laude pentru că a manifestat o echitate judiciară între aceștia și persecutorii lor.

Munca mea asupra acestui subiect nu s-a limitat la verificarea citatelor și referințelor domnului Evans, ci s-a extins în anumite direcții pe care el le lăsase neatinse, cum ar fi un studiu atent al tuturor acelor secte afiliate a căror legătură cu bogomilii o demonstrase și urmărirea, pe cât posibil, a tuturor indiciilor cu privire la principiile lor speciale. Printre acestea am găsit, adesea în locuri neașteptate, cele mai concludente dovezi că aceste secte erau toate, în istoria lor timpurie, baptiștii, nu numai în opiniile lor cu privire la subiectele botezului și Cinei Domnului, ci și în opoziția lor față de pedobaptism, față de o ierarhie bisericească și față de orice închinare la Fecioara Maria sau la sfinți, precum și în aderența lor la independența bisericii și libertatea de conștiință în cultul religios. Pe scurt, concluzia mi-a fost impusă că în acești „creștini” din Bosnia, Bulgaria și Armenia avem o succesiune apostolică de biserici creștine, biserici ale Noului Testament și biserici baptiste și că încă din secolul al XII-lea aceste biserici numărau un număr de membri convertiți și credincioși la fel de mare ca cel al baptiștilor din întreaga lume de astăzi. Am ales în narațiune să prezint doar faptele constatate, fără a face deducții din ele. Sunt atât de clare încât omul călător le poate înțelege semnificația. În Anexă II m-am străduit să rezum aceste fapte și să le arăt semnificația pentru baptiști. Acum ofer întregul ca o contribuție umilă la istoria bisericii baptiste.

L.P.B.
Brookxyn, N.Y., 1 februarie 1879.

SECȚIUNEA I.

BISERICILE ARMENE ȘI ALTE BISERICI ORIENTALE.

Războaiele care, din timpuri imemoriale, au devastat frumoasele ținuturi ale Europei de Est și Asiei de Vest au avut, în majoritatea cazurilor, o bază religioasă. La început, în vremurile păgâne, închinătorii zeilor dealurilor i-au atacat pe adepții zeilor văilor sau ai câmpiilor; mai târziu, devotații lui Bel sau Baal au purtat război închinătorilor singurului Dumnezeu viu și adevărat. Când creștinismul a devenit religia statului, împărații și generalii săi și-au îndreptat armele împotriva avarilor și bulgarilor păgâni sau, la fel de des, împotriva acelor secte creștine care, datorită cultului lor mai pur, erau numite eretici de către ortodocși. Această stare de război pe motive religioase a continuat de-a lungul tuturor secolelor erei creștine, chiar și până în zilele noastre, uneori luând forma unei persecuții aprige și sângeroase împotriva bisericilor protestatare care refuzau ascultarea de Biserica Romană sau Greacă și alteori făcând ravagii într-un conflict teribil împotriva turcilor. Chiar și în războiul recent în desfășurare, crucea Bisericii Grecești a fost așezată lângă semiluna mahomedană.

Totuși, doar o diviziune a acestei serii de conflicte religioase ne preocupă în mod special - cea care se referă la puterea pretinsă de bisericile autoproclamate ortodoxe grecești și romane de a înăbuși, prin forță și vărsare de sânge, orice formă de credință pe care au vrut să o denunțe ca erezie.

De îndată ce biserica creștină, prin convertirea lui Constantin, a fost eliberată de presiunea persecuției, episcopii și liderii ei au început să amplifice ceea ce considerase anterior erori mărunte în dogme eretice care amenințau nu numai pacea, ci însăși existența creștinismului. Episcopul Romei, episcopul Alexandriei, episcopul Cartaginei și episcopul Nicomediei au fost aliniați unul împotriva celuilalt într-o serie ostilă; conciliul a urmat conciliului; împăratul s-a alăturat când lui Arius, când lui Atanasie - mai întâi iconoclaștilor și apoi creatorilor și închinătorilor de imagini; și în câțiva ani, adepții Prințului păcii mânuiau armele unui război carnal unul împotriva celuilalt. Aceste ostilități și conflicte au continuat în secolele următoare, până când au culminat cu separarea celor două corpuri din Est și din Occident, cunoscute de atunci sub numele de biserica ortodoxă greacă și romano-catolică.

Dar aceste două biserici, oricât de diferite ar fi fost, aveau totuși multe puncte în comun. Cele mai mari diferențe ale lor erau că Biserica Greacă a aderat ceva mai strict la formele timpurii ale bisericii primitive și apostolice în rânduielile și ritualurile sale și că nu recunoștea primatul Episcopului Romei. Ambele aduceau onoruri divine Fecioarei Maria; ambele își adresau rugăciunile și omagiile sfinților și îngerilor; ambele foloseau imagini, icoane, statui și crucifixuri în cultul lor; și ambele îi denunțau ca eretici pe toți cei care difereau de ele în credință. De asemenea, bisericile din îndepărtatul Orient erau considerate de ambele părți ca fiind izvoare de erezie. Biserica Romană îi considera vinovați de toate cele șapte păcate de moarte, iar Biserica Greacă proclama că pentru cei care continuau în aceste doctrine eretice nu exista iertare nici în această lume, nici în cea viitoare.

Și care erau aceste erezii înfricoșătoare? Doctrinele pozitive ale credinței lor

sunt greu de urmărit, deoarece sunt consemnate doar în acuzațiile celor mai înverșunați dușmani ai lor. Probabil că au diferit considerabil în perioade diferite. La majoritatea acestor biserici au ajuns de la vechii locuitori arieni ai Persiei unele dintre dogmele care le-au distins, înconjurate de idolatrii, în menținerea timp de peste trei mii de ani a unui cult pur teist. Acești arieni, la fel ca descendenții lor, parseii din zilele noastre, se țineau de două principii care guvernau această lume și toate lumile - principiul bun, numit și Ormuzd, și principiul sau spiritul rău, pe care îl numeau Ahriman. Ambele credeau că sunt subordonate Marii Cauze Prime, care locuia în lumina inaccesibilă și delegase aproape egal puterea acestor două spirite. Există loc de admirație pentru faptul că acești înțelepți chibzuiți, fără lumina revelației, s-au apropiat atât de mult de adevăr, și totuși marea problemă a intrării păcatului în lume și faptul evident al existenței sale continue și al efectelor sale teribile, ar fi putut, în absența unei lumini mai pure, să-i fi condus la această credință în divinități duale.

Când religia lui Isus Hristos a fost revelată acestor orientali prin predicarea apostolilor și a urmașilor lor și prin difuzarea câtorva copii manuscrise ale Evangheliilor și, mai târziu, ale celorlalte cărți ale Noului Testament, nu este surprinzător că au recunoscut în Isus Ormuzdul vechii lor credințe și în Satana spiritul lor rău, Ahriman, și, din lipsă de instrucțiuni mai bune, le-au atribuit calitățile, puterile și funcțiile pe care reformatorii și profeții lor le-au atribuit celor două principii; nici că unele dintre celelalte ficțiuni ale credinței lor mai vechi, atât de dragi minților orientale, s-ar fi agățat de noile lor doctrine, de-a lungul secolelor lente, până când au fost înlocuite de lumina mai clară a Revelației.

SECȚIUNEA II.

DUALISMUL ȘI TEORIA FANTASTICĂ A VENIRII DOMNULUI NOSTRU ÎN BISERICILE ORIENTALE - DOCTRINELE PE CARE LE-AU RESPINS - AU SUSȚINUT BOTEZUL.

Ca chestiune istorică, constatăm că majoritatea bisericilor orientale, și într-adevăr unele dintre cele din Asia Mică care fuseseră fondate de apostoli, erau pătrunse de aceste doctrine dualiste, deși în grade diferite. Nu ar fi departe de adevăr dacă am spune că au existat urme ale acesteia printre cele mai evanghelice biserici din toate epocile de atunci, chiar și până în zilele noastre. Cât despre doctrinele în care nu credeau, dovezile sunt mai satisfăcătoare. Ei o cinsteau pe Fecioara Maria ca mamă a Domnului nostru după trup - deși existau opinii diferite chiar și în acest punct - dar refuzau orice închinare la ea ca ființă divină sau supraomenească. Fideli vechii lor educații ariane, ei repudiau deopotrivă pictura și icoana, statuia și imaginea, crucifixul și cârligul. Nu recunoșteau niciun episcop sau mare preot; bătrânii lor le slujeau în ritualul lor simplu și le explicau cuvântul lui Dumnezeu. Ritul inițiatic al credinței lor a fost într-o oarecare măsură o chestiune de dispută; cu aproape toți există dovezi ample că era, ca în Biserica Greacă, o imersiune în apă, deși probabil nu o imersiune trinitară și fără ungere și alte ceremonii.

Dar mulți dintre dușmanii lor, trecând cu vederea faptul că toți membrii lor au primit botezul la admiterea lor în biserică, deoarece acesta nu a fost însoțit de ceremonialele și adjuncții Bisericii Grecești, au vorbit despre ceremonia lor de hirotonire și punere deoparte a bătrânilor și a „celor perfecți” ca pe un botez spiritual, numit de ei consolamentum și administrat prin simpla impunere a mâinilor. Negarea practicii lor a botezului cu apă se datorează exclusiv acestei neînțelegeri. Strictitudinea și caracterul ascetic al doctrinelor lor i-au determinat să interzică orice manifestare arhitecturală. Bisericile lor erau clădiri simple, simple, asemănătoare hambarelor, fără turn, turlă sau clopot. Nu știau nimic despre naos, transeptă, pronaos sau altar. Pereții goi ai camerei nu aveau ornamente; scaune rudimentare îi găzduiau pe închinători; o masă acoperită cu o pânză albă pe care se afla o copie a Noului Testament sau, dacă nu reușeau să o obțină, Evanghelia după Ioan, era suficientă în loc de amvon pentru bătrânul lor.

La început, cu o instruire limitată și având doar o mică porțiune din Noul Testament în mâini, nu există niciun motiv să ne îndoim că opiniile lor doctrinare, fie că erau măsurate după standardul creștinismului acelor vremuri sau al nostru, erau în anumite privințe eretice. Se spune că liderii paulicienilor din secolele al V-lea și al VI-lea au susținut următoarele opinii: că Dumnezeu a avut doi fii; că bătrânul, pe care îl numeau Satanael, fusese la început înzestrat cu toate atributele divinității și era conducător printre oștirile cerești; că prin el, prin puterea acordată lui de Tatăl, corpurile materiale ale universului - sori, luni și stelele - au fost create, dar, ca urmare a ambiției și rebeliunii sale, a fost alungat din cer și a luat cu el a treia parte a oștirii cerești. Apoi, au spus ei, Dumnezeu i-a dat puterea fiului său mai mic, Isus, pe care l-a făcut moștenitor al tuturor lumilor și i-a dat puterea asupra tuturor inteligențelor spirituale. Satanael crease pământul nostru, dar Isus a suflat în om suflarea vieții și acesta a devenit un suflet viu. De atunci încolo a existat un conflict constant între

Satanael și Isus. Primul a dus la moartea celui de-al doilea după asumarea formei și naturii umane, dar chiar prin acest act, Satanael și-a asigurat propria înfrângere, căci Isus a înviat din morți, biruitor asupra marelui său dușman și a tuturor dușmanilor săi și a fost primit în cer în triumf, răscumpărându-i prin moartea sa pe toți cei care ar fi avut încredere în el. Vedem în acest sistem de doctrină - despre care este corect să spunem că vine la noi prin dușmanii lor - multe urme ale vechii teorii dualiste a spiritelor bune și rele, dar întregul este iluminat de o speranță mai luminoasă și mai bună - aceea a triumfului rapid al dreptății și al binelui - decât a înveselit vreodată inima lui Zartusht sau a strălucit din paginile Zendavestei.

SECȚIUNEA III.

DECLINUL TREPTAT AL DOCTRINEI DUALISTICE. - VIEȚILE SFINTE ȘI EXEMPLARE ALE PAULICIENILOR.

Pe măsură ce anii se adunau în decenii și deceniile în secole, iar numărul de copii ale Scripturilor se înmulțea și se studia cu atenție de către acești căutători sârguincioși și simpli ai adevărului, viziunile lor asupra revelației divine deveneau mai clare, doctrinele lor mai scripturale, în timp ce viețile lor rămâneau la fel de pure ca întotdeauna. Pe bună dreptate își puteau asuma titlul de Catari - cei puri" - din acea fericire a Domnului nostru pe care o făcuseră de la început motto-ul și regula lor de viață: "Fericiți sunt cei curați cu inima, căci ei vor vedea pe Dumnezeu". Chiar și cei mai înverșunați dușmani și persecutori ai lor nu le puteau nega caracterul exemplar, oricât de vehement ar fi denunțat lipsa lor de respect față de imagini și icoane și oroarea lor față de mariolatrie. De mai multe ori, dușmanii lor, chiar și în actul persecuției, au fost, asemenea Sfântului Pavel, convertiți la credința lor și au devenit conducătorii și martirii lor. Dar puritatea și viețile nevinovate nu i-au protejat în cea mai mică măsură de persecuții crude. Deveniseră foarte numeroși printre armeni și locuitorii din regiunea Caucazului și, încă de la începutul secolului al VI-lea, un număr considerabil dintre oamenii lor de frunte își pecetluiseră mărturia pe rug, victime ale unor împărați slabi sau desfrânați, îndemnați la persecuție prin convingerile sau amenințările unor episcopi ambițioși și fără scrupule.

Ocazional, când împăratul se întâmpla să fie el însuși iconoclast sau distrugător al statuilor, imaginilor, icoanelor, sculpturilor și basoreliefurilor care abundau în toate bisericile care sancționaseră ritualul oriental sau grecesc, exista o acalmie temporară a persecuției, așa cum s-a întâmplat când Constantin al V-lea („Copronymos”, așa cum îl numeau călugării în mod batjocoritor) a urcat pe tron în 741 și și-a semnalat acceptarea printr-un general asaltat asupra statuilor și picturilor bisericilor grecești; dar chiar și el a simpatizat atât de mult cu ostilitatea generală față de „paulicieni” - numele pe care le-au dat-o atunci dușmanii lor - încât a transplantat o colonie mare de-a lor în Tracia pentru a-i putea supăra și enerva pe supușii săi păgâni, bulgarii, o rasă mixtă, parțial tătară și parțial slavonă.

Dar această mișcare, dacă a fost intenționată ca o pedeapsă, nu a avut efect. Paulicienii armeni și-au câștigat drumul către inimile vecinilor lor păgâni și au convertit un număr mare dintre ei la propria lor credință, iar influența vieții lor pure și exemplare asupra împăratului a fost atât de mare, încât în ultimii ani ai lungii sale domnii și el a fost considerat paulician. Dar la urcarea pe tron a fiului său, Leon al IV-lea (775-780), și cu atât mai mult sub regența și domnia ambițioasei, dar infamei crude Irene, văduva sa, imaginile și picturile au fost restaurate în biserici, iar persecuția neobosită a paulicienilor a fost reluată. Irina a fost detronată și exilată în 802, dar atitudinea persecutoare a continuat în mijlocul schimbărilor frecvente de conducători până în 815, când Leon al V-lea a reînnoit timp de cinci ani domnia spărgătorilor de imagini, iar paulicienii au avut o scurtă perioadă de odihnă. În următorii douăzeci și doi de ani, războaiele externe au atras atenția împăraților - Mihail al II-lea și Teofil - de la persecuții foarte active.

SECȚIUNEA IV.

VIOLENȚA ȘI SETEA DE SÂNGE A ÎMPĂRĂTESEI TEODORA.—STATUL LIBER ȘI ORAȘUL TEPHRICÉ

La moartea lui Teofil, împărăteasa sa, Teodora, a devenit regentă (fiul ei, Mihail al III-lea, având doar cinci ani) și timp de cincisprezece ani a domnit cu un toiag de fier. Este un fapt remarcabil că împărătesele și împărătesele-regente ale acestor dinastii bizantine au fost întotdeauna mai crude, mai distructive și mai persecutoare în firea lor decât împărații. Teodora nu a făcut excepție de la această regulă. Ea a restaurat imaginile și picturile, a convocat un conciliu de episcopi la Niceea, pe care i-a obligat să înregistreze edictul ei pentru menținerea acestor picturi idolatre în biserici, și apoi și-a îndreptat toate energiile către distrugerea paulicienilor armeni. Ea și-a dat decretul ca toți locuitorii ei să se conformeze Bisericii Grecești, iar când armenii au refuzat, ea și-a trimis armatele în țara lor, omorând, fie cu sabia, fie cu rugul, peste o sută de mii de paulicieni (unele relatări spun că două sute de mii), și i-a alungat pe ceilalți în exil.

Convingându-se în cele din urmă că această regină crudă (a cărei viață privată era la fel de infamă pe cât era de imperioasă și despotică domnia ei) nu intenționa nimic mai puțin decât exterminarea lor completă, armenii s-au ridicat în rebeliune, având-l ca lider pe un paulician curajos pe nume Carseas, și-au afirmat independența și, după ce i-au alungat pe Mihail al III-lea și pe uzurpatorul Bardas din Armenia și au amenințat Constantinopolul, au stabilit statul liber Tephricé cu libertate absolută de opinie pentru toți locuitorii săi.£ Din capitala acestui stat liber, numit la rândul său Tephricé, a pornit o mulțime de misionari pentru a converti triburile slave din Bulgaria, Bosnia și Serbia la credința pauliciană. Mare a fost succesul lor - atât de mare încât o mare parte dintre locuitorii statului liber au migrat în ceea ce erau atunci state independente, în afara controlului împăratului. Statul liber Tephricé a decăzut timp de câțiva ani și, în cele din urmă, s-a stins prin emigrarea majorității locuitorilor săi și predarea restului sarazinilor. Vremurile nu erau propice permanenței sale - căci o inteligență superioară celei existente atunci în rândul maselor este esențială pentru existența unui stat liber - dar a durat mult timp pentru a demonstra că baza religioasă este cea mai bună pe care se poate întemeia un stat și că era posibil ca o națiune să existe menținând în același timp o libertate religioasă perfectă. Mai mult de șapte sute de ani mai târziu, aceste probleme au fost rezolvate cu un mare succes pe coastele unei țări din Vestul îndepărtat, la a căror existență niciun om nu visa atunci, motivele care au determinat înființarea unui stat liber fiind aceleași în cel de-al doilea caz ca și în primul, iar doctrinele mărturisite de acești exilați pentru credința lor diferă foarte puțin.

SECȚIUNEA V.

DEZVOLTAREA SLAVONICĂ A BISERICILOR CATHARISTE SAU PAULICIENE.—BULGARIA, BOSNIA ȘI SERBIA, PRINCIPALELE SALE SEDII. —EUHIȚI, MASALIENI ȘI BOGOMILI.

Am ajuns acum la o etapă în istoria acestor catari sau paulicieni, când mișcarea lor ia o nouă întorsătură. Până acum a fost în principal de origine armeană; de acum înainte devine slavonică. Bulgaria a devenit un stat independent - un imperiu, într-adevăr - care cuprinde ambele maluri ale Dunării și se extinde spre nord în ceea ce este acum Rusia de Sud și spre sud aproape până la porțile Constantinopolului. De mai multe ori țarii săi, așa cum erau numiți conducătorii săi, au bătut atât de tare la acele porți încât slabii succesori ai lui Constantin au tresărit îngroziți și erau gata să cumpere o pace prin plata unor sume mari de bani. Două mii de lire sterline de aur, sau aproape patru sute cincizeci de mii de dolari din moneda noastră (o sumă uriașă în acele vremuri), era tributul plătit anual de unul dintre acești împărați țarului bulgar. La vest și nord-vest, alte trei state independente se ridicau la proeminență - Bosnia, Serbia și Croația. Locuitorii lor erau slavoni, iar guvernul lor, la început patriarhal, a luat treptat forme monarhice, până când, deși de obicei în acord, fiecare stat a devenit practic independent; și, în cea mai mare parte, toți au acționat în concert cu imperiul semi-slav al Bulgariei în rezistența la incursiunile împăraților greci. Mai târziu, s-au unit, când sub un sârb, când sub un bosniac și apoi sub un maghiar, conducători în lupta împotriva turcilor. Deja, la începutul secolului al X-lea, aceste state independente, și în special Bosnia, fuseseră considerabil îmbogățite cu doctrina paulicianã, căreia dușmanii săi, deși nu s-au săturat niciodată să-i denunțe drept manihei, au început cam în această perioadă să-i aplice un nume nou, acela de bogomili sau bogomili, în timp ce scriitorii bulgari îi numeau și masalieni și euchiți. Există diverse explicații ale originii acestor nume, cea mai plauzibilă fiind că sunt în esență același nume tradus în limbile siriană, greacă și slavonă. Se spune că termenul masalieni derivă dintr-un cuvânt sirian care înseamnă „cei care se roagă”, iar grecescul euchiți are un înțeles similar; în timp ce se crede că bogomil derivă din bulgarul *Bog z'milui*, care înseamnă „Dumnezeu să aibă milă”. Rugăciunea fiind actul cel mai caracteristic al cultului bogomilian, precum și al sectelor cu care era aliat, această derivare are meritul probabilității, precum și de tradiție.” O altă tradiție menționează un bătrân sau papă bulgar (termenul slav pentru preot) numit Bogomil. Acesta este un posibil nume bulgar și corespunde numelui german (Gottlieb) sau grecescului Theophilus, fiecare însemnând „iubit de Dumnezeu”.

Trebuie observat că credincioșii în aceste doctrine nu s-au numit niciodată cu niciunul dintre aceste nume și chiar au renunțat la cel de Cathari, pe care îl asumaseră într-o perioadă anterioară. Se numeau pur și simplu „creștini” și trebuie mărturisit că au onorat numele mai mult decât oricare dintre persecutorii lor.

SECȚIUNEA VI.

IMPERIUL BULGAR ȘI ȚARII SĂI BOGOMILI.

Doctrina prinsese rădăcini adânci în Bulgaria și Serbia în secolul al X-lea. Ezar Samuel, cel mai ilustru conducător al Imperiului Bulgar, a fost el însuși un convertit la credință, în timp ce despre unul dintre primii prinți sârbi, Sfântul Vladimir, se consemnează că a fost dușmanul zelos al bogomililor deși fiul său Gabriel și soția sa erau membri ai acelei secte. De la prima introducere în aceste țări, profesorii credinței bogomiliene, sub orice nume erau cunoscuți, fuseseră propagandiști și misionari activi, iar succesul lor a fost cu atât mai remarcabil cu cât simplitatea extremă a ritualului lor și evitarea absolută a oricărui apel la elementul senzual al naturii umane. Deși Bulgaria și Serbia erau la acea vreme state independente, cel puțin în ceea ce privește Imperiul Bizantin, bisericile de stat erau în acord cu Biserica din Constantinopol și își recunoșteau loialitatea față de Patriarhul Grec. Indiferent ce am putea gândi acum despre arhitectura bizantină, ornamentația superbă a bisericilor din interior și din exterior, clopotele lor, stâlpii, porticulele, navele lor; transeptele și altarele din cele mai scumpe marmură și sienit, altarele lor strălucitoare de bijuterii, picturile și sculpturile sacre strălucind de culoare care împodobeau pereții, aerul încărcat de mirosul prețios de tămâie și preoții și episcopii în robe bogate care cântau și intonau slujba — toate păreau atât de atractive pentru gustul oriental, cu dragostea sa pentru frumos și pentru încântările senzuale, încât nicio slujbă mai simplă și mai rudimentară nu le-ar fi atras atenția nici măcar o clipă.

SECȚIUNEA VII.

O CONGREGAȚIE BOGOMILĂ ȘI ÎNCHINAREA EI—MOSTAR, PE NARENTA

Dar să ne imaginăm (și avem suficientă autoritate pentru această imagine) o ceată bogomiliană de bosniaci îmbrăcați simplu care se îndreaptă spre una dintre străzile laterale înguste ale orașului. Sunt întâmpinați la fiecare pas de bărbați și femei îmbrăcați vesel, care se îndreaptă fie spre biserica greacă, fie spre teatru și care râd, strigă și sunt aparent foarte bine dispuși; totuși, înaintează deliberat, dar hotărât peste frumosul pod al lui Traian, care traversează cu un singur arc de piatră canalul rapid și stâncos al Narentei, către o structură simplă, asemănătoare unui hambar, ai cărei ziduri grosolane de piatră și acoperiș de paie nu dau nicio indicație că ar fi un templu pentru închinarea la Celui Preaînalt. Toți intră, iar camera spațioasă, cu pereții ei goi și băncile ei grosolane, se umple curând. Niciun stâlp nu susține tavanul relativ jos; nicio pictură, basorelief sau sculptură nu împodobește pereții sau nu atrage atenția închinătorilor. Nu există niciun altar strălucitor de aur și culoare, niciun paravan pentru cor, niciun amvon nici măcar pentru ministrul care oficiază; dar în spatele camerei, o masă simplă acoperită cu o față de pânză albă de in și având pe ea o copie manuscrisă a Noului Testament și un sul pe care sunt inscripționate unele dintre imnurile mărețe și inspiratoare ale bisericii apostolice, oferă singurele indicii despre locul conducătorului congregației. Lângă masă stă un bătrân ale cărui șuvițe albe îi cad pe umeri. Îmbrăcămintea sa simplă – cea a fermierului bosniac din acea vreme – nu diferă de cea a celorlalți bărbați din congregație. Fața sa intelectuală fină este ascunsă de mâna sa, iar atitudinea și felul său de a fi indică faptul că este angajat în rugăciune tăcută. În scurt timp, se ridică de pe scaun, îngenunchează cu respect - exemplul său fiind urmat de întreaga congregație - și rostește cu sinceritate și fervoare evidentă o scurtă rugăciune plină de sentiment și care dovedește un spirit de devoțiune care arată că este cel puțin vrednic de numele de Bogomil - „omul care se roagă”.

La sfârșitul rugăciunii, întreaga congregație i se alătură în recitarea Rugăciunii Domnești, încheind cu un „Amin” auzibil. Apoi începe să cânte, cu o voce cu o melodie minunată, unul dintre acele imnuri ale bisericii primare cu care Bunsen, în lucrarea sa Hippolytus, ni le-a făcut atât de familiare - imnuri cântate, fără îndoială, de apostoli și de credincioșii timpului lor. Apoi citește o porțiune din istoria Noului Testament. Lăsând jos prețiosul manuscris, începe să dezvăluie ascultătorilor săi dornici caracterul și viața lui Isus întrupat. Povestește despre sărăcia sa, despre suferințele sale, despre respingerea sa de către oameni, despre răstignirea sa, despre reapariția sa într-o frumusețe mai glorioasă și cu o putere mai manifestă; din cele șase săptămâni ale șederii sale pe pământ în această stare semi-glorificată și a întoarcerii sale la cer în mijlocul unei mulțimi de îngeri și sfinți însoțitori; și în timp ce îl înfățișează ca Mântuitorul, Abolitorul morții și Biruitorul Duhului răului, ochiul său devine mai strălucitor, forma sa înaltă și impunătoare este ridicată la înălțimea sa maximă și, privind în sus ca și cum, asemenea lui Ștefan, ar vedea cerurile deschise, izbucnește în acel cântec sublim al Psalmului douăzeci și patru: „Ridicați-vă capetele, porți! Ridicați-vă, uși veșnice, și va intra Împăratul slavei.”

Congregația, profund mișcată, cântă în aceleași tonuri răspunsul: „Cine este acest Împărat al slavei?”, iar bătrânul, preluând din nou intonarea, răspunde: „Domnul cel puternic și puternic, Domnul puternic în luptă. Ridicați-vă capetele, porți! Ridicați-le, uși veșnice! Și va intra Împăratul slavei”; și în timp ce congregația răspunde din nou: „Cine este acest Împărat al slavei?” El răspunde, cu un ton dulce, dar puternic: „Domnul oștirilor, El este Împăratul slavei”. Revenind, după acest episod, la discursul său, bătrânul descrie în termeni atât de strălucitori fericirea și slava stării cerești, bucuriile celor mântuiți, valoarea oricăror onoruri sau mângâieri pământești și insignifianța încercărilor și persecuțiilor vieții prezente în comparație cu gloria care va urma, încât ascultătorii săi sunt cu totul înălțați deasupra tuturor grijilor sau neliniștilor pământești. În toate acestea nu există niciun apel la elementul senzual; raiul pe care îl descrie nu este paradisul lui Mahomed - nici măcar „orașul Dumnezeului nostru” strălucitor și radiant pe care Chrisostom l-a portretizat atât de elocvent - ci un rai atât de spiritual, atât de pur și atât de sfânt, încât nimeni altul decât cei cu inima curată nu poate spera vreodată să-l atingă. Cu o altă repetare ferventă a Rugăciunii Domnești, la care toată congregația se alătură, adăugând sincerul lor „Amin”, oamenii se împrăștie. În ultima parte a zilei, pe măsură ce soarele apune spre Vest, se adună din nou pentru închinare și rugăciune, mulți din congregație și printre ei și unele dintre femeile mai în vârstă participând la rugăciuni. Repetarea cu evlavie a Rugăciunii Domnești (preotul Cosma o spune de cinci ori în fiecare Zi a Domnului) constituia o caracteristică importantă a slujbelor lor.

SECȚIUNEA VIII.

DOCTRINELE ŞI PRACTICILE BOGOMILENE—CREDENȚII ŞI PERFECŢII AU FOST BOTEZAŢI CREDENȚII?

Care era viața de zi cu zi a acestor oameni și care erau relațiile lor unii cu alții și cu comunitățile în care trăiau? Întrebarea nu poate fi răspunsă decât prin mărturia adversarilor lor - mărturie despre care putem fi siguri că nu le va fi prea favorabilă.

„Ei luaseră asupra lor numele de creștini - urmași ai lui Hristos.” Au onorat ei acest nume mai mult decât așa-numiții membri ortodocși ai bisericilor grecești și latine? Să analizăm dovezile.

Toți scriitorii care vorbesc despre ei sunt de acord că membrii lor erau împărțiți în două clase, perfecții, sau cei puri, și credenții, sau credincioșii. Perfecții nu au fost niciodată foarte numeroși. În 1240, când doctrinele bogomiliene se răspândiseră în toată Europa și numărul credincioșilor, sau credenții, nu putea fi mai mic de două milioane și jumătate și poate depășise trei milioane, Reinero Sacconi sau, așa cum îl numesc Hallam și alți scriitori englezi, Regnier, inchizitorul, cel mai bine informat dintre dușmanii lor, care el însuși fusese la un moment dat membru al sectei, estimează că numărul Perjectilor nu depășește patru mii.” Aceștia erau conducătorii lor, sau bătrânii, și femeile lor devotate. Ieșeau să învețe câte doi, la fel ca cei șaptezeci trimiși de Hristos. Li se cerea să rămână în stare de celibat și nu puteau deține nicio proprietate, aceste cerințe fiind probabil menite să le facă călătoriile și muncile itinerante mai puțin dificile și să le asigure consacrarea neîmpărțită față de munca lor. Pretextul că considerau căsătoria și deținerea de proprietăți ca păcate de moarte este o ficțiune a dușmanilor lor, așa cum dovedește întreaga lor istorie. Această renunțare la proprietate din partea Perfecților o considerau ca împlinirea poruncii lui Hristos către tânărul conducător (Matei xix, 21): „Dacă vrei să fii perfect, du-te, vinde ce ai și dă săracilor și vei avea comoară în cer; apoi vino și urmează-Mie.” De asemenea, trebuiau să ducă o viață ascetică, să mănânce doar legume și pește și să postească rigid la cer în anumite anotimpuri ale anului. Aveau semnale specifice pentru a se recunoaște reciproc, iar sprijinul lor era oferit de Credentes, sau credincioși. Aceștia primeau titlul de bătrâni și, pe lângă îndatoririle lor de predicatori și pastori ai congregațiilor și misionari în alte țări, numai ei aveau puterea de a administra consolamentum, sau ritul de inițiere în rândurile Perfectilor. Acest lucru se făcea prin punerea mâinilor de către bătrâni, prin intermediul căruia credeau că Duhul Sfânt, Mângâietorul, cobora peste cei asupra cărora se puneau mâinile și, de atunci încolo, și ei erau bătrâni și misionari. Riturile prin care credincioșii erau primiți în rândurile Credentes nu sunt specificate de adversarii lor; este sigur, totuși, că botezul - adică imersiunea, căci bisericile orientale nu aveau altă concepție despre botez decât imersiunea - era principala și poate singura. Prezentăm mai jos motivele pentru care am ajuns la această concluzie.*

Există un legământ adesea încheiat de credincioși pentru a primi consolamentum abordarea morții și există numeroase dovezi că celebrau Cina Domnului - deși fără a-i da vreo semnificație mistică - ori de câte ori era posibil, în fiecare Zi a Domnului. Femeile erau admise în rândurile Perfectilor, dar și ele erau obligate să ducă o viață de celibat și să practice abținerea de la carne;

rareori predicau, deși adesea luau parte la cultul public. Cu mai mult de șase sute de ani înainte de organizare existența oricărei comunități de surori analoage cu Surorile Carității din Biserica Romană. Aceste femei sfinte, diaconesele bisericilor bogomile, și-au dedicat tot timpul slujirii bolnavilor, vizitării și ajutorării săracilor, învățării tinerilor elementele de bază ale credinței lor - stabilind astfel, în instrucțiunile lor de Ziua Domnului, primele școli duminicale din biserica creștină - administrării, în cazuri extreme, a consolamentului celor pe moarte și învățării ignoranților, și în special a fetelor tinere, elementele de bază ale învățăturii și calea mântuirii. Asemenea fraților Perfecți, ei își duceau munca în cupluri. Credenții, sau credincioșii, au fost timp de aproape patru secole negustorii, comercianții, agricultorii și, într-o măsură considerabilă, nobilii și funcționarii din Bulgaria și Bosnia.

*Această chestiune a botezului membrilor Bisericii Bogomile sau Pauliciene ca rit inițiatic către apartenența la Credentes a fost discutată foarte aprig de scriitorii ecleziastici și nu întotdeauna în mod aprig în cea mai bună dispoziție. Motivele noastre pentru a crede că era întotdeauna administrat sunt următoarele:

1. Repudierea lor binecunoscută și universal admisă a botezului copiilor și declarațiile lor adesea citate conform cărora Credentes ar trebui să-i cuprindă doar pe cei care mărturiseau credința personală în Hristos ca Mântuitor al lor. Mărturisirea era făcută într-un mod public și, evident, nu era făcută prin impunerea mâinilor, deoarece aceasta era limitată la Perfecti, sau ucenicii celibatari, și era o consacrare personală unei anumite slujiri. Această mărturisire de credință era, de asemenea, o condiție prealabilă pentru participarea la Cina Domnului.

2. Omiterea oricărei mențiuni a acestui lucru de către prezbiterul Cosma, Zygabenus și alții nu este un argument împotriva lui, deoarece ei, ca ecleziastici ai Bisericii Grecești, nu recunoșteau nimic ca botez decât imersiunea trinică a copiilor, cu însoțirea ei de ungere, numirea după unul dintre sfinți și invocarea sfinților și a Fecioarei Maria; și, întrucât toate acestea au fost repudiate de acești creștini umili, ar fi declarat în mod firesc că nu practicau botezul. Dar, per contra, Harmenopoulos, un preot grec din secolul al XII-lea, declară în mod expres că practicau o singură imersiune, dar fără ungere etc., și numai asupra adulților, pe baza mărturisirii credinței lor. El adaugă că nu i-au atribuit nicio virtute mântuitoare sau desăvârșitoare, ceea ce este în conformitate cu celelalte învățături ale lor.

3. Reinero, inchizitorul, care fusese inițial unul dintre ei, spune: „Ei spun că un om este apoi mai întâi botezat când este primit în comunitatea lor și a fost botezat de ei și susțin că botezul nu este de niciun folos pentru copii, deoarece ei nu pot crede de fapt.”

4. În istoriile lui Jireéek și Hilferding găsim numeroase aluzii incidentale la botezul persoanelor de rang înalt, cum ar fi banul Culin Tvartko al III-lea, regele Ștefan Toma, ducele de St. Sava etc., care nu au depășit niciodată gradul de Credentes, dar despre care se spune că au fost „botezați în credința bogomilică”.Este foarte probabil ca în perioada celor mai mari persecuții ale lor rânduiala să fie administrată în secret și poate chiar noaptea, dar nu există nicio dovadă că a fost vreodată omisă, cu atât mai puțin că i s-a înlocuit vreo altă modalitate. „Acest lucru ar fi fost imposibil într-o biserică orientală.”

SECŢIUNEA IX.

ORTODOXIA BISERICILOR GRECEȘTI ȘI ROMANE MAI DEGRABĂ TEOLOGICĂ DECÂT PRACTICĂ—CĂDEREA IMPERIULUI BULGAR.

A fost o perioadă în care s-a pus infinit mai mult accent pe doctrinele în care credea un om decât pe viața pe care o ducea. Întrebările nu erau: „Este un om cast? Este el sincer? Este el cinstit și drept? Își iubește aproapele ca pe sine însuși? Faptele sale bune provin din motive drepte și pure?” dar: „Crede el că Fecioara Maria este divină și ar trebui venerată? Se închină și se roagă la sfinți? Este dispus să aibă icoane și imagini ale Fecioarei și ale sfinților în casa și în biserica sa? Crede el că Hristos a avut o voință sau două și o natură sau două? Dacă susține că Hristos a fost divin, crede el că natura sa divină a fost similară sau identică cu cea a Tatălui? Există un purgatoriu? Și dacă da, poate preotul, prin liturghiile sale, să-i scoată pe credincioși din el?” Întrucât bogomilii nu au putut răspunde la aceste întrebări dogmatice în mod satisfăcător episcopilor și împăraților, erau denunțați ca fiind „mai răi și mai oribili decât demonii”, iar cel care îi ucidea credea că face o slujbă lui Dumnezeu. Totuși, din când în când, unul dintre cei mai înverșunați persecutori ai lor era obligat să recunoască faptul că viața lor era pură și castă, că erau cinstiți și sinceri, buni cu vecinii lor și respectau toate principiile etice ale legii morale.” „De-ar fi ca credincioșii noștri ortodocși să fie pe jumătate la fel de exemplari în aceste privințe!” „spune unul dintre dușmanii lor fără menajamente. Dar toate acestea erau considerate fără importanță atâta timp cât erau eretici în ceea ce privește doctrinele bisericii. Și astfel, brațul puternic al persecuției era întins împotriva lor ori de câte ori se găseau regi, prinți sau împărați care să le permită acest lucru. În timp ce se aflau sub domnia prinților lor nativi, bogomilii din Bulgaria sufereau relativ puțin din cauza persecuției. Țarii Bulgariei erau umani și miloși; și, deși Biserica Bulgară, fondată de Chiril și Metodiu, era în majoritatea aspectelor o copie a celei bizantine, totuși există motive să credem că și alți țari, în afară de Samuel, s-au îndreptat cu un sentiment de ușurare de la etalarea floridă și lipsită de gust a ritualului grecesc în favoarea cultului simplu și fervent al bisericilor „creștine”.

Dar, vai!, după o existență independentă de peste o sută cincizeci de ani, timp în care a menținut un război constant cu Imperiul Bizantin și a dus teroarea și consternarea de mai multe ori până la porțile Constantinopolului, regatul bulgar a căzut, la începutul secolului al XI-lea, în fața priceperii lui Vasile al II-lea, unul dintre împărații dinastiei macedonene, și a fost anexat Imperiului Bizantin ca provincie. Din momentul acestei anexări, edictele de persecuție par să fi fost emise împotriva inofensivilor bogomili, dar revoluțiile și contrarevoluțiile din următorii șaptezeci de ani din Imperiul de Răsărit, timp în care cincisprezece împărați au urcat pe tron, au lăsat puține oportunități pentru eforturi active de a-i înăbuși.

SECȚIUNEA X.

ÎMPĂRATUL ALEXIUS COMNENUL ȘI BĂTRÂNUL BOGOMIL VASILE. — „ALEXIADA” PRINȚESEI ANNA COMNENUL.

În anul 1081, Alexius Comnen I — nu primul din dinastia Comnen, dar primul care a luat acest nume ca parte a titlului său — a urcat pe tron, iar în timpul domniei sale de treizeci și șapte de ani, persecuția tuturor celor pe care îi considera eretici a fost dusă la bun sfârșit fără scrupule de conștiință sau fără nicio considerație pentru onoare sau decență. Alexius a avut o soție, Anna Comnen, care, cu o doză extrem de exagerată de vanitate, a simțit o mare parte din natura crudă și malignă a tatălui ei. După moartea tatălui ei și eșecul conspirației sale de a-și asigura tronul pentru ea și soțul ei, și-a îndreptat atenția către literatură și a scris Alenada, o istorie a domniei tatălui ei, care a fost păstrată, precum musca în chihlimbar, tocmai datorită lipsei sale de valoare și ne oferă o idee despre evenimentele din acea vreme. În această carte, ea a lăsat o relatare a persecuțiilor bogomililor.

Liderul sectei în acea vreme era un venerabil medic, pe nume Basil, a cărui viață pură și elocvență în expunerea doctrinelor sale îi conferiseră o mare influență în Bulgaria. Ascetic în viața sa și, ca toți bătrânii, celibatar și fără bunuri lumești, își satisfăcuse puținele și simplele nevoi prin practicarea profesiei medicale. Prințesa Anna povestește fără rușine cum tatăl ei a întins o capcană pentru a-l atrage pe acest venerabil om în muncile deja puse pentru el, invitându-l la masa imperială și atrăgându-l la o expunere a doctrinelor bogomililor, pretinzând un interes profund pentru acestea și o dorință de a le îmbrățișa opiniile; cum l-a adus în cabinetul imperial și a avut un lung interviu cu el - la care ea pretinde că a fost martoră - în care a extras cu abilitate de la el o declarație și mai completă a opiniilor lor asupra tuturor punctelor controversate, precum și... secretele sectei, dacă existau vreuna, și apoi, dând brusc la o parte șervețelele de pe perete, l-a dezvăluit pe scribul care notase mărturisirea a ceea ce el numea erezia sa și i-a făcut executorilor - funcționari ai curții - să vină și să-și pună oaspetele în lanțuri.

Aici, această prințesă delicată cade în grosolănie și vulgaritate. Nu poate găsi nicio greșeală în caracterul, viața sau conduita acestui apostol al bogomililor, care pare, chiar și din propria ei relatare, să se fi comportat cu o demnitate și un curaj nobil care ar fi trebuit să-l facă pe trădătorul și persecutorul său imperial să se disprețuiască complet. Dar, în lipsa acestui lucru, ea ridiculizează aspectul său personal și pe cel al adepților săi - deși este obligată să recunoască faptul că printre aceștia se numărau membri ai multor familii de cel mai înalt rang - și își revarsă veninul asupra doctrinelor și declarațiilor sale, pe care, totuși, pare să nu le înțeleagă foarte clar. „Vasile însuși”, ne spune ea, „era un bărbat slab, cu o barbă rară, înalt și slab.” „Adepții lui”, spune ea, „erau un amestec de manihei și masalieni.” Aceasta a fost o calomnie, în ceea ce privește maniheismul, pe care dușmanii lor nu s-au săturat niciodată să o rostească, deși foarte puțini dintre ei par să fi știut care erau doctrinele învățate de Manes. Ea vorbește despre „părul lor nepieptănat, despre originea lor umilă și despre fețele lor lungi, pe care le ascund până la nas și merg plecați, îmbrăcați ca niște călugări, mormăind ceva între buze”. Ea denunță doctrinele lor, așa cum le explică Vasile, ca fiind extrem de eretice și

blasfemice, deși pare să nu le fi înțeles, dar „ceea ce a fost și mai șocant, el a numit bisericile sfinte - vai de mine! - bisericile sfinte, locuri de demoni”. Când s-a văzut trădat de împărat, a declarat „că va fi salvat de la moarte de îngeri și demoni”. Aceasta este probabil o perversiune a pasajului (Faptele Apostolilor xxvii, 23, 24) în care Pavel, în circumstanțe de mare pericol], a spus: „Căci în noaptea aceasta a stat lângă mine îngerul lui Dumnezeu, al căruia sunt eu și căruia îi slujesc, zicând: Nu te teme, Pavele; trebuie să fii adus înaintea Cezarului; sau despre acel pasaj binecuvântat din Psalmi, citat de Domnul nostru: „El va porunci îngerilor Săi cu privire la tine și te vor ridica în mâini, ca nu cumva să-ți lovești piciorul de vreo piatră”; sau poate despre parabola bogatului și a lui Lazăr, în care Domnul nostru ne spune că Lazăr a fost dus de îngeri la sânul lui Avraam.

SECȚIUNEA XI.

MARTIRIUL LUI BASIL — BISERICILE BOGOMILE ÎNTĂRITE DE PAULICIENII ARMENI SUB ÎMPĂRATUL IOAN ZIMISCES.

Chiar și în acest raport calomnios ne este adusă în față una dintre cele mai mărețe scene din întreaga istorie a martirilor pentru credință. Acest bătrân, cu părul și barba sa lungă și albă, fiind brusc trădat de un complot ticălos al ticălosului imperial din fața lui, cu mâinile legate și cu deplina conștiință că martiriul în cea mai crudă formă a sa era condamnarea sa, totuși nu rostește niciun mustrare împotriva persecutorului său, ci cu o credință sublimă privește spre cer și declară că va fi dus la casa sa de sus de îngerii lui Dumnezeu, slujitorii care fac voia Lui.

Întorcându-ne de la această scenă de credință extatică, ne simțim obligați, nu fără dezgust, să parcurgem paginile cronicii acestei prințese, care ne spune cu delicatețe, după o vastă cheltuială de Billingsgate: „Aș vrea să spun mai multe despre această blestemată erezie, dar modestia mă împiedică să o fac, așa cum spune undeva frumoasa Sappho; căci, deși sunt istoric, sunt și femeie și cea mai onorabilă dintre purpurii și primul vlăstar al lui Alexius.” Apoi, după ce și-a satisfăcut vanitatea cu această modestie lăudăroasă, ea continuă să descrie, în toate detaliile sale oribile, arderea pe rug a acestui glorios martir și a acelor frați ai săi pe care Alexius, conducătorul ierarhiei grecești, a reușit să-i captureze fie prin forță, fie prin viclenie. Nu ne putem îndura să le prezentăm cititorilor noștri descrierea pe care o face atât de minuțios și cu o bucurie atât de evidentă a pregătirilor pentru holocaustul din hipodrom — trosnetul focului și micșorarea bietelor trupuri umane sleite de post, dar totuși susținute de o încredere neclintită în Mântuitorul lor pe măsură ce se apropie de flăcări, întoarcerea privirilor și, în final, tremurul membrelor pe măsură ce focul le pârjolea și le zbârcea carnea.” Se poate oare, se întreabă cineva cu uimire, ca o femeie de rang înalt și, pentru vremea ei, cu o cultură remarcabilă – o femeie care se declară, de asemenea, o urmașă a lui Hristos – să se poată bucura vreodată de torturile unui martir de dragul conștiinței? Chiar și demonii gropii ar roși de rușine în fața unui astfel de monstru al cruzimii.

Bogomilii bulgari erau, fără îndoială, mai rigid dualiști în doctrinele lor decât cei din Bosnia, Serbia și Herțegovina. Există, de asemenea, unele motive să credem că ei susțineau ceea ce vechii teologi numeau „teoria fantasmatică a întrupării lui Hristos” - 2.¢, că trupul său aici pe pământ era o fantasmă și nu un corp real. Acest lucru se datora mai multor cauze. Acești bogomili, paulicieni sau creștini din Bulgaria fuseseră în mare măsură întăriți de migrații și transplantări repetate din Armenia și Caucaz, unde doctrina celor două principii fusese mărturisită pentru prima dată într-o formă cel mai apropiată de cea a Zendavestei. Chiar și în ultima parte a secolului al X-lea, împăratul Ioan Zimiskes a adus un număr mare dintre acești armeni din țara lor natală și i-au plantat în Roumelia și Tracia. Dezgustul lor față de desfrânarea, falsitatea, trădarea și setea de sânge a celor care slujeau la altare și erau conducătorii ierarhiei grecești, care se închinau în templele stridente ale Bisericii Grecești, i-a făcut să se agațe cu mai multă tenacitate de doctrinele părinților lor. De asemenea, era adevărat că doar porțiuni din Scripturi fuseseră traduse, chiar și în secolul al XII-lea, fie în limba bulgară, fie în cea armeană; și persecuțiile și

încercările pe care le-au îndurat din partea Bisericii Grecești i-au făcut atât de temeinic să nu aibă încredere în tot ce era grecesc, încât foarte puțini dintre ei puteau vorbi sau citi limba în care existau toate Scripturile. Copiile manuscrise, chiar și ale cărților Bibliei, care se puteau găsi în bulgară și armeană, erau foarte puține, iar multe dintre locurile lor de cult erau furnizate doar cu Evanghelia după Ioan.

SECȚIUNEA XII.

PURITATEA VIEȚII BOGOMILILOR. — DOCTRINELE ȘI PRACTICILE LOR — ASCETISMUL LOR

Totuși este remarcabil, în ciuda celor două mari erori de care au fost acuzați, că creștinismul lor practic și credința lor în elementele esențiale ale unei credințe adevărate erau atât de solide. Numele „creștin” nu era pentru ei de o importanță trivială sau îndoielnică: cuprindea o reverență față de Dumnezeu și adorarea Lui ca Tată și Sursă a tot binele; o încredere și o credință sfântă și statornică în Isus ca Fiu al lui Dumnezeu - o Ființă divină care făcuse o ispășire pentru păcatele lor și numai prin care mântuirea era posibilă - și într-un Duh Sfânt, sau Mângâietor, care îi învăța, îi călăuzește și îi ghidează pe calea întregului adevăr. Cuprindea, de asemenea, rugăciuni foarte frecvente și devotate - nu către îngeri sau sfinți sau Fecioara Maria, ci către Isus - pentru îndrumare și putere, precum și o veghere și rezistență constantă împotriva oricărei ispite a celui rău; și, în final, includea o viață sfântă, ascultarea de poruncile lui Dumnezeu, menținerea acelui spirit filial care puteau veni la Dumnezeu așa cum un copil mic vine la tatăl său. și în relațiile lor cu semenii lor respectarea castității și purității, evitarea profanării Zilei Domnului, furtului, mâniei violente, crimei, falsității, vorbirii de rău și lăcomiei. Pe scurt, deși teologia lor ar fi putut fi nesănătoasă în unele puncte, creștinismul lor era imaculat și erau „epistole ale lui Hristos, cunoscute și citite de toți oamenii”.

Am observat deja unele dintre dogmele Bisericii Grecești și ale Bisericii Latine pe care le negau; prezbiterul Cosma - un preot grec care a trăit la sfârșitul secolului al X-lea și un dușman înverșunat - ne va oferi altele. Despre denunțarea lor vehementă a cultului Fecioarei Maria, a cultului și rugăciunilor către sfinți și a imaginilor, icoanelor și picturilor Fecioarei și ale sfinților, s-a spus suficient. Dar ei se opuneau și folosirii crucifixurilor, crucilor, clopotelor, tămâiei, veșmintelor ecleziastice și a tot ceea ce contribuia la fast și ceremonie în cultul lui Dumnezeu. Ei au ridiculizat deopotrivă dogmele transsubstanțierii și consubstanțierii și au negat că Cina Domnului nu avea nicio semnificație mistică. Era, spuneau ei, o slujbă de pomenire pe care Întemeietorul creștinismului o instituise pentru a comemora jertfa sa pentru păcatele lumii și toți credincioșii adevărați ar trebui să ia parte la ea în ambele feluri - nu ca o conferire de vreun har mântuitor, ci ca un semn al amintirii lor de El și al recunoștinței lor pentru lucrarea Sa răscumpărătoare. Nu admiteau nicio idee de purgatoriu, ci credeau că cei care mureau în Hristos intrau în odihnă - o stare de fericire, dar nu starea de cea mai înaltă fericire, la care puteau ajunge doar după prima înviere. Erau foarte severi în denunțarea preoților și a altor demnitari desfrânați, risipiți și necredincioși ai bisericii, ale căror vieți impure și nesfânte erau în contrast atât de puternic cu cele ale bătrânilor lor abnegați și ascetici. Tendința spre ascetism printre ei era puternică, așa cum este întotdeauna printre un popor persecutat și conștiincios. Bătrânii lor trăiau doar cu legume și pește; Nu dețineau nicio proprietate, nu aveau casă, soție sau copil. În unele cazuri, ca în cazul lui Basil, se întrețineau prin propria muncă; în altele, și mai ales în cazul misionarilor, aceștia erau susținuți de frații lor, credincioșii, care nu intrau în condiția și nu depuneau jurămintele Perfecților. Această viață ascetică și abstinentă era cât mai departe posibil de izolarea,

posturile, flagelările, expunerea la intemperii și viața de pustnic sau deșertică a ordinelor mai stricte de călugări și călugărițe din bisericile grecești și romane. Femeile devotate care intraseră în această viață superioară de abnegație erau, de asemenea, susținute în munca lor printre bolnavi, săraci și ignoranți prin contribuțiile credincioșilor. Nici aceasta nu era o sarcină grea. Numărul lor era mic - nu mai mult de unul sau doi la o mie de credincioși - iar nevoile lor erau doar minore. Nu exista nicio sărăcie în aceasta și nici nu era considerată în lumina unei acțiuni de caritate nici de către cei care dădeau, nici de către cei care primeau.”

SECȚIUNEA XIII.

SPIRITUL MISIONAR ȘI MUNCA BĂTRÂNILOR ȘI PERFECȚILOR — ABSENȚA COMPLETĂ A ORICĂREI IERARHII.

Spiritul propagandei – sau, cum ar fi mai adevărat și mai amabil să-l numim, spiritul misionar – a fost foarte activ în ei. Misionarilor bosniaci, mai degrabă decât misionarilor bosniaci, li se datorează formele timpurii de disidență față de Biserica Romei. Albigenzii – numiți așa de la provincia în care au apărut pentru prima dată în număr considerabil – și patarienii – probabil de la numele unei suburbii a orașului Milano în care erau foarte numeroși – au fost descendenții spirituali ai bogomililor bulgari și primele roade ale zelului lor misionar. Cealaltă muncă misionară a lor a fost desfășurată în Croația, Țara Românească, Moldova și provinciile care formează acum partea de sud a Rusiei din Europa. În multe cazuri, congregațiile înființate de ei s-au afiliat ulterior și cu o credință mai luminată la cele înființate de bogomilii bosniaci. Nu aveau o ierarhie organizată. Când numărul lor a devenit mare cel mai stimat bătrân dintr-o provincie sau țară numea sau chema la lucrare doisprezece apostoli sau mesageri, care mergeau doi câte doi la lucrarea lor, dar cu puteri, drepturi și privilegii egale cu bătrânul însuși; și, dacă considera necesar, chema „și alți șaptezeci”. Aceștia erau toți din rândurile Perfecților, dar printre credincioși existau adesea cei care, îndemnați de zel religios, se dedicau lucrării creștine. „În cele din urmă, majoritatea acestora au primit impunerea mâinilor, care i-a inițiat în corpul oficial.”

Această organizare simplă a fost foarte probabil extrasă din organizarea civilă a triburilor slave. Printre aceștia, patriarhul, care era tatăl și conducătorul unei gospodării numeroase, devenea, pe măsură ce influența sa se lărgea, prin selecția voluntară a egalilor săi, zupanul sau bătrânul unei comune, iar unul dintre acești zupani, prin alegerea colegilor săi zupani, devenea grand zupanul sau bătrânul tribului sau provinciei sale, cu șansa de a fi chemat la funcția și mai înaltă de ban (prinț) sau țar (conducător șef sau rege). Dar în bătrânețea bogomilică nu era nimic analog cu arhiepiscopul sau papa latin sau cu arhimandritul, patriarhul sau mitropolitul grec. În secolul al XIII-lea, când existau în Europa de Vest treisprezece provincii de credincioși, toate având originea în bogomilii din Bosnia și Bulgaria și numărând câteva milioane de credincioși, toți afiliați fraților lor din acele țări, deși prezbiterul șef bosniac putea fi considerat cel mai înțelept consilier din rândurile lor, el nu deținea mai multă autoritate ecleziastică decât cel mai tânăr prezbiter al celei mai îndepărtate și mai slabe provincii.

SECȚIUNEA XIV.

BISERICILE BOGOMILE DIN BOSNIA ȘI HERȚEGOVINA — DOCTRINELE LOR MAI TEMEINIC SCRIPTURALE DECÂT CELE ALE BISERICILOR BULGARE — BOSNIA CA BANAT ȘI REGAT.

Să ne întoarcem acum la Bosnia și Herțegovina sau, așa cum era numită în această perioadă, Principatul Chelm. Introducerea doctrinelor bogomile nu a fost efectuată în cea mai mare parte a acestei regiuni decât la începutul secolului al X-lea și nu au prins rădăcini adânci acolo decât spre sfârșitul secolului al XI-lea. Însă, până atunci, întreaga țară era complet îmbibată de ei, deși nu fusese instituită nicio persecuție împotriva lor. Biserica ortodoxă din Bosnia fusese de la început mai mult slavonică decât greacă. Își trăsese originea din lucrările lui Chiril și Metodiu și, deși accepta în general dogmele Bisericii Grecești și splendoarea decorațiunilor arhitecturale și a etalării ecleziastice, Scripturile, psaltirea și ritualul erau în limba slavonică, și nu în greacă.” Până în secolul al XII-lea, nu manifestase niciunul dintre spiritele persecutorii ale Bisericii Grecești sau Romane. Ea șovăise în loialitatea sa, recunoscându-l acum pe papa drept cap al bisericii și manifestând ulterior, prin slujbele și dogmele sale, o preferință pentru Biserica Răsăriteană, deși nu avea nicio simpatie pentru conducătorii sau poporul bizantin.

Bosnianii - sau bosniaci, așa cum se autointitulează - își aleseseră, după moda slavonă, zupanii dintre patriarhii comunelor sau ai grupurilor de sate, iar marele zupan, pe care încă de la începutul secolului al X-lea începuseră să-l numească ban – adică prinț sau mare duce – față de zupani sau șefii grupurilor lor de sate. Erau practic independenți, recunoscându-l în vreo urgență majoră, în caz de război sau de achiziție teritorială, acum pe Banul Croației, apoi pe Marele Zupan al Serviei și poate puțin mai târziu pe Regele Ungariei, ca stăpân sau suzeran și urmându-l pe unul sau pe altul pe câmpul de luptă. Dar în timp de pace, această suzeranitate nu a însemnat la foarte puțin. Niciodată de la începutul secolului al X-lea nu au fost supuși recunoscuți ai împăratului bizantin. Dacă generalii săi reușeau să-l supună pe stăpânul sub ale cărui steaguri mărșăluiseră ultima dată, își transferau loialitatea către un alt stăpân care nu era supus sau rămânea în fortărețele lor montane, pe care trupele bizantine, slăbite de lux, le găseau inaccesibile.

În 1138, Bela al II-lea, regele Ungariei, sub această suzeranitate nominală, a încercat, la cererea papei, să facă un raid împotriva patarenilor - unul dintre numele pe care papii le-au dat bogomililor - în țara între Cetina și Narenta. Aceste nume de locuri sau districte indică faptul că regiunea vizitată se afla în Herțegovina și Muntenegru, mai degrabă decât în Bosnia propriu-zisă. Se pare că această expediție nu a realizat nimic. Papa era ocupat cu alte războaie și cruciade împotriva ereziei, iar regele maghiar - al cărui nume real era Coloman, deși a domnit sub titlul de Bela al II-lea sau Geiza al II-lea, Bela sau Geiza fiind patronimicul regal al acelei perioade în Ungaria - a fost curând angajat într-un război cu Manuel I, unul dintre cei mai capabili împărați bizantini; și în acest război, care a continuat mult timp, regele maghiar a fost puternic ajutat de fiul său natural, Boric, care fusese ales ban al Bosniei.

SECȚIUNEA XV.

ISTORIA BOSNIACĂ A CONTINUAT — BUNUL BAN CULIN.

La moartea lui Boric, în 1168, fiul său, cunoscut în istoria bosniacă drept bunul ban Culin, a devenit banul, conducătorul, al Bosniei. Domnia sa s-a întins pe parcursul a treizeci și șase de ani - ani de pace, liniște și prosperitate țării sale. Recentul război cu împăratul bizantin, precum și preferința regilor maghiari pentru ritul latin, i-au înclinat atât pe Bela al III-lea, care se afla acum pe tronul maghiar și suzeranul recunoscut al Bosniei, cât și pe principalul său vasal, banul Culin, să recunoască pretențiile superioare ale papalității. În cei doisprezece ani care au urmat urcării lui Culin pe tronul Bosniei, papa, Alexandru al III-lea, a fost prea ocupat cu lupta împotriva antipapilor din acea perioadă pentru a face prea mult în ceea ce privește suprimarea ereziei; și între timp, Culin, considerat la început un fiu loial al Bisericii Romei, a căzut în erezia bogomililor și, împreună cu soția sa* și sora sa, care era văduva contelui de Chelm (Herțegovina modernă), s-au supus botezului și au fost numărați printre Credentes sau credincioși. Papa Alexandru al III-lea, auzind de această îndepărtare de credință, a exercitat imediat o asemenea presiune asupra banului prin intermediul suzeranului său, încât regele din Ungaria, că s-a retras de la doctrinele sale bogomile, apărând, se spune, în persoană la Roma cu retractarea sa nu mai târziu de începutul anului 1181.

Nu știm dacă corupțiile care erau răspândite chiar și atunci la Roma îl dezgustau sau dacă convingerile soției și surorii sale erau prea puternice pentru a fi rezistate; dar este sigur că în câțiva ani, banul Culin a fost raportat Papei Inocențiu al III-lea ca recidivând în erorile sale anterioare și infectând cel puțin zece mii dintre supușii săi cu erezia sa. Aceasta se întâmpla în 1199. În anul următor, s-a relatat că Daniel, episcopul romano-catolic al Bosniei, se alăturase bogomililor sau patareni și, la scurt timp după aceea, că catedrala romano-catolică și palatul episcopal de la Cresčevo fuseseră distruse de eretici. Timp de mulți ani după aceea, nu a mai existat niciun episcop romano-catolic al Bosniei.

Papa era furios. A făcut apel la regele Ungariei să-și pedepsească vasalul eretic. Dar Culin era prea puternic ca să se teamă de armatele maghiare, iar regele maghiar era prea conștient de puterea sa ca să se aventureze în vreun fel în încercarea de a-l constrânge. Și astfel s-a întâmplat că, în timp ce Europa Occidentală era devastată de De Montfort în cruciada sa împotriva ereticilor, banatul Bosniei a oferit un azil sigur adepților persecutați ai ereziei bogomiliene din toate părțile Europei.

*Culin se căsătorise cu o soră a lui Ștefan Némanja, ban al Serbiei, ale cărui opinii bogomiliene erau notorii înainte de căsătoria ei.

SECȚIUNEA XVI.

DEZVOLTAREA BISERICILOR BOGOMILE SUB CULIN — ZELUL ȘI SUCCESUL LOR MISIONAR.

În cei o sută de ani care se încheie în jurul anului 1220, bogomilii din Bosnia au fost foarte activi în munca misionară. Ei încă se afiliau într-o oarecare măsură cu frații lor din Bulgaria, deși își modificaseră foarte mult opiniile cu privire la originea celor două principii ale binelui și răului și nu mai susțineau teoria fantastică a întrupării, ci se conformau concepțiilor ortodoxe actuale despre natura umană a lui Hristos și acceptau Vechiul Testament în întregime. Dar, deși teologia lor era elastică și cuprindea opinii oarecum diferite, creștinismul lor era pur, simplu și sever ca întotdeauna. Albigensii și probabil unele dintre primele biserici cathariste fuseseră convertiți ai misionarilor bulgari; dar congregațiile valdenze, credincioșii din câmpiile Lombardiei și din sudul Franței, catharii din Spania, primii reformatori din Boemia, „Ketzerii” din Rinul de Jos, publicanii (o corupție a pauliciani) din Flandra și Anglia, erau toți adepți și discipoli ai bătrânilor sau djed-ilor bogomilieni din Bosnia. Reinero Sacconi – sau Regnier, cum îl numesc istoricii englezi – un apostat italian de la începutul secolului al XIII-lea, care, fiind unul dintre credincioșii bogomilieni, se retrăsese și, unindu-se cu Biserica Romano-Catolică, devenise inchizitor, afirmă că bisericile catarilor, așa cum le numește el, numărau atunci până la treisprezece episcopate, sau mai degrabă bătrâneți – căci nu recunoșteau numele de episcop – cea a Bosniei sau slavoniei fiind cea mai importantă și părintele celorlalte. Aceste bătrâneți erau răspândite în toate țările Europei și se întindeau într-o zonă neîntreruptă de la Marea Neagră până la Atlantic și de la Marea Mediterană până la Marea Baltică.” Aceștia pătrunseseră în Anglia și își făcuseră apariția în Oxford și în împrejurimi în 1160. Henric al II-lea, pe atunci pe tronul Angliei, a convocat un consiliu și, după constatarea acestuia, a emis un decret prin care publicanul trebuia însemnat pe frunte cu o cheie încinsă, biciuit public și alungat din oraș și nimeni nu trebuia să le ofere hrană sau adăpost. Bieții nenorociți, adaugă istoricul, din cauza rigorii sezonului și a sentinței, s-au scufundat sub pedeapsă și au fost cu toții exterminați.

SECȚIUNEA XVII.

AUTORITĂȚILE DIN MĂRTURIILE CĂRORA S-A INSPIRAT ACEASTĂ NARAȚIUNE — COROBORAREA SA TEMEINICĂ DE CĂTRE MAI MULTE MĂRTURII.

Acestea nu sunt generalizări pripite, care confundă secte în esență distincte între ele și le dau o origine comună de care nu erau conștiente, așa cum au pretins unii dintre istoricii ecleziastici, ci fapte bine autentificate, fiecare verigă din lanțul dovezilor fiind atestată de martori reputați. Scriitorii ecleziastici germani Gieseler, Neander, Mosheim și Schmidt au adunat multe fapte pe această temă, la fel cum au făcut și Gibbon în Declinul și căderea Romei și Hallam în Starea Europei în Evul Mediu, dar domnul A. J. Evans, în recenta sa monografie despre istoria Bosniei, a realizat cu multă muncă și cercetare un studiu exhaustiv al întregului subiect și a adus cele mai concludente dovezi ale derivării tuturor acestor protestanți timpurii dintr-o sursă comună, și anume bogomilii din Bosnia și Bulgaria. Jireček, un scriitor boem recent despre Bosnia și Bulgaria, și Hilferding, un istoric rus al Serbiei și Bulgariei, sub care include Bosnia, aduc ambii dovezi oficiale ale afilierii bogomililor cu valdenzii, boemii și moravienii, precum și ale identității lor cu „săracii din Lyon”, vaudoizii, henricienii și așa-numiții eretici din Toulouse, patarenii din Dalmația și Italia, petrobrussienii, bulgarii sau bougrii și catarii din Spania. Matthew Paris, Roger de Hoveden și Ralph de Coggeshale, trei dintre cei mai renumiți dintre primii cronicari britanici, mărturisesc prezența lor în număr mare în această perioadă la Toulouse, în Provence, în Flandra și în Anglia și că erau numiți în ultimele două țări Publicant sau Poplicani, o denaturare a lui Pauliciant. Toți acești scriitori îi urmăresc direct sau indirect la originea lor din Bosnia; iar Matthew Paris și Ralph de Coggeshale, bazându-se probabil pe denaturările unora dintre inchizitorii romani, relatează că albigenzii, valdenzii și alți eretici din Franța, Spania și Italia aveau propriul lor papă, care locuia în Bosnia, că acesta a creat un vicar (apostolic?) la Toulouse, al cărui nume era Bartolomeu, și că acești eretici mergeau anual să-l consulte pe papa lor bosniac cu privire la chestiuni dificile de credință și doctrină. Djed-ul bosniac, sau bătrânul șef, s-ar fi putut bucura de un fel de primat real ca urmare a vârstei, experienței și cunoștințelor sale mai profunde despre doctrină și probabil că trimisese unii dintre bătrânii bosniaci ca misionari la Toulouse; dar, procedând astfel, nu ar fi putut revendica nicio autoritate ecleziastică, deoarece o ierarhie a orice fel era absolut extrem de detestatoare față de spiritul și temperamentul atât al bogomililor, cât și al sectelor lor afiliate din Occident. O examinare atentă și critică a istoriei civile și ecleziastice a acestei perioade în Anglia, Franța și Germania oferă dovezi abundente care coroborează originea tuturor acestor secte din bisericile bosniace și identitatea completă a doctrinelor profesate de toate. Sub persecuțiile aprige instituite împotriva „valdenzilor, catariștilor etc. din Europa Occidentală de către papi în secolul al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea, avem mărturia papilor înșiși că foarte mulți dintre valdenzi, patareni, vameși etc. s-au refugiat la frații lor din Bosnia, care la acea vreme era protejată de bunul Ban Culin.*

* Ralph de Coggeshale intră în detalii considerabile despre doctrinele publicanților din Flandra și Anglia și, prin urmare, stabilește identitatea lor completă cu bogomilii. Aceștia se țineau, spune el, de două principii - ale binelui și răului; respingeau purgatoriul, rugăciunile pentru morți, invocarea sfinților, botezul copiilor și folosirea picturilor, imaginilor și crucifixurilor în biserici; acceptau, din Noul Testament, doar Evangheliile și Epistolele canonice (aici a fost cu siguranță greșit informat); insistau, în rugăciunile și în tot cultul lor al folosirii limbii vulgare; bătrânii lor și cei perfecți, atât bărbați, cât și femei, au respectat o dietă vegetariană și au condamnat căsătoria. În acest context, el relatează o poveste extrem de nerușinată și crudă, spusă de Gervase de Tilbury, pe atunci funcționar al Arhiepiscopului de Reims, ulterior scriitor istoric. Acest funcționar desfrânat îi povestește cum, nereușind să seducă o frumoasă fată de la țară, i-a dat seama de erezia ei, a acuzat-o cu succes în fața Inchiziției că ar fi una dintre vameși și și-a încântat ochii cu agonia ei de pe rug. Chiar și călugărul împietrit Ralph nu se poate abține să adauge că „deși era femeie, a murit fără un geamăt; o martiră a lui Hristos la fel de illustră (deși dintr-o cauză diferită) ca oricare dintre cei care au fost uciși cu veacuri în urmă de păgâni pentru credința lor creștină”. Trebuie să fi fost într-adevăr un curaj și o credință eroice care au putut smulge o astfel de laudă din partea unui narator călugăresc.

SECȚIUNEA XVIII.

VREMEA PERSECUȚIILOR—CRUCIADE ÎMPOTRIVA BOGOMILILOR. ARHIEPISCOPUL DE COLOCZ.

Ne întoarcem din această digresiune la o relatare a ceea ce s-a întâmplat cu bogomilii din Bosnia după moartea „bunului Ban Culin”. După moartea sa, care a avut loc în 1205, regele Ungariei, dorind să-l liniștească pe Papa Inocențiu al II-lea, a obținut alegerea lui Zibisclav, un slavon, dar un romano-catolic strict, ca ban în Bosnia. Dar viața curată, onestitatea, integritatea și hărnicia bogomililor au fost prea mult pentru acest ban romano-catolic, iar el s-a convertit la secta urâtă. În Bosnia a domnit pace și liniște până în 1216, când învățatul și blândul papă Honorius al III-lea, după ce a urcat pe tronul papal, crezând că acești bogomili eretici puteau fi convinși de ereziile lor prin argumente, l-a trimis pe iscusitul subdiacon Aconcius în Bosnia pentru a lucra pentru convertirea lor. Dar argumentele elocventului subdiacon nu s-au dovedit mai eficiente decât cele ale predecesorilor săi: erezia a crescut și a sporit continuu, precum apele potopului lui Noe. Spre nord și nord-vest, în provinciile Croația, Dalmația, Istria, Carniola și slavonia, care până atunci fuseseră puternic romano-catolice, numărul convertiților se înmulțea zilnic, în timp ce acasă deveneau rapid puterea dominantă.

În această situație de urgență, arhiepiscopul de Colocz, în Ungaria, s-a ridicat ca apărător al credinței romane. Înarmat cu autoritatea papei și a regelui maghiar, a intrat în Bosnia în 1222 în fruntea unei oștiri de maghiari catolici și a folosit sabia cu atâta succes încât a stăpânit în scurt timp provinciile Bosnia, Ussora și Soy. Banul Zibisclav, care pare să fi posedat foarte puțin din curajul slavon, în ciuda originii sale slavone, a fost obligat să-și renunțe la erori și, căzând cu umilință la picioarele papei Grigore al IX-lea, a primit de la acesta o îmbrățișare; în schimb, a mărturisit că este dispus să-i dedice slujbei sale persoana, pământurile și toate bunurile pe care le poseda la acea vreme. Aceasta se întâmpla în 1233.

Supușii Banului nu erau înclinați să fie incluși în această capitulare abjectă. „Persecuția violentă care făcuse ravagii timp de unsprezece ani nu-i îngrozise, deși le subjugase Banul, iar răspunsul lor la persecutorul lor a fost construirea mai multor lăcașuri de cult și amplasarea unui număr mai mare de djedi, sau bătrâni, atât pentru munca casnică, cât și pentru cea misionară.” Papa Grigore al IX-lea. era înfuriat de îndrăzneala acestor eretici. Provența fusese cucerită și curățată de ereziile sale, valdenzii fuseseră împinși în fortărețele Piemontului și, dacă ar fi fost astfel batjocoriți de acești bogomili sârbi? Nu trebuia să se gândească la asta nici o clipă. A fost proclamată o nouă cruciadă, iar Coloman, banul slavoniei și fratele regelui Ungariei, urma să o conducă. În 1238, el a intrat în Bosnia cu o armată mare pentru a-i extermina pe eretici. Slabul și trădătorul Zibisclav a permis fără proteste sau rezistență ravagiile și devastările pe care acest cruciat ticălos le-a provocat printre cei mai buni supuși ai săi. Coloman a „epurat” - așa au numit-o - întregul regat și și-a extins ravagiile prin principatul Chelm, care forma partea de sud-vest a actualei Herțegovine. Niciun trubadur nu a cântat, niciun istoric nu a consemnat barbariile și atrocitățile acestui război de exterminare: știm doar că multe mii au fost înrolați în glorioasa armată de martiri și că de sub altar, sufletele celor care au fost uciși

pentru cuvântul lui Dumnezeu și pentru mărturia pe care o țineau, au rostit din nou strigătele lor de răzbunare asupra crudului persecutor al sfinților. Papa Grigore al IX-lea, în 1240, l-a felicitat pe Coloman pentru „ștergerea ereziei și restaurarea luminii purității catolice”; dar înainte de moartea sa, în 1241, descoperise că felicitările sale erau premature.

Invazia tătară din 1241, care a slăbit puterea Ungariei și în care cruciatul Coloman și lașul josnic Zibisclav au căzut amândoi pe câmpul de luptă sub atacul feroce al hanului Ugadai, i-a eliberat pe bogomili de persecuție pentru o vreme.

SECȚIUNEA XIX.

ALTE CRUCIADE — OSTILITATEA PAPEI INOCENȚIU AL IV-LEA — MĂSURI MAI BLÂNDE, DAR NU MAI EFICIENTE.

În 1246, Papa Inocențiu al IV-lea a constatat că era nevoie de o a treia cruciadă în Bosnia și, din nou, aceasta a fost încredințată unui arhiepiscop de Colocz. „Un om priceput în toată știința războiului”, regele Bela al IV-lea, l-a ajutat în munca sa nelegiuită. A măcelărit mulți eretici și a aruncat mii în temnițe și a reușit să-l convingă pe papa că meritele sale erau atât de mari încât scaunul romano-catolic al Bosniei a fost transferat de la dioceza arhiepiscopală de Spalato la cea de Colocz. Dar triumfurile sale au fost de scurtă durată. Un episcop fusese stabilit în Bosnia după prima cruciadă, în 1240, și își menținuse autoritatea episcopală, nu fără dificultăți, până în 1256, dar apoi aceasta a dispărut a doua oară. Bogomilii erau încă la putere, iar suzeranitatea maghiară nu mai era puternică în afacerile Bosniei.

Papii Alexandru al IV-lea, Urban al IV-lea și Clement al IV-lea, poate mai luminați și cu siguranță mai politici decât predecesorii lor, au abandonat metoda lor de a-i converti pe bogomili prin foc și sabie și au recurs la persuasiune. Călugării dominicani și franciscani au fost stabiliți în Bosnia între 1257 și 1260, iar argumentele și rugămințile au luat locul violenței. Totuși, nu exista niciun episcop romano-catolic al Bosniei, iar persuasiunea nu s-a dovedit mai eficientă decât forța.

Nu există nicăieri vreo înregistrare printre persecutorii acestor bogomili hărțuiți cu cruzime că s-ar fi ridicat împotriva persecutorilor lor sau că, atunci când, așa cum se întâmpla adesea, au ajuns temporar la putere, au căutat vreodată să-i persecute la rândul lor sau să-i rănească pe cei care îi răniseră atât de des și atât de profund. Dacă trebuie considerați creștini care urmează exemplul Domnului Hristos, care, atunci când era hulit, nu răspundea hulind și îndura cu răbdare împotrivirea păcătoșilor, nu trebuie oare aceste suflete umile și răbdătoare să fie socotite ca fiind eminent îndreptățite la acest nume onorat, dar mult abuzat?

SECȚIUNEA XX.

ÎNFIINȚAREA INCHIZIȚIEI ÎN BOSNIA — SCRISOAREA PAPEI IOAN XXII —MĂRTURII ANTERIOARE ALE DUȘMANILOR CU PRIVIRE LA PURITATEA VIEȚII BOGOMILILOR.

În 1275, Bosnia a trecut sub stăpânirea regelui Serbiei, Ștefan Dragutin, și a succesorului său, Milutin Urosh al II-lea. Acesta din urmă era favorabil Bisericii Romano-Catolice și, în 1291, le-a permis celor doi frați franciscani să înființeze Inchiziția în Bosnia. Dar la început, fălcile acestei teribile bestii sălbatice au fost închise cu botniță. Timp de aproximativ șaizeci de ani, bisericile bogomile au avut odihnă și, la fel ca cele din vremurile apostolice, „umblând în frica Domnului și în mângâierea Duhului Sfânt, s-au înmulțit”.

După această perioadă de pace și liniște, mâna persecutorului s-a ridicat împotriva lor mai violent ca niciodată. Maghiarii își recăpătaseră ascensiunea acolo. În iunie 1825, puterea în Bosnia și autoritatea romană. Papa Ioan al X-lea al XII-lea a scris două scrisori, una către Carol, regele Ungariei, cealaltă către Ștefan Kotromanovic, banul Bosniei. Scrisoarea există și astăzi și este datată la Avignon. Următoarea este o traducere literală a acesteia:

„CĂTRE IUBITUL NOSTRU FIU ȘI NOBILUL STEPHEN, PRINȚ DE BOSNIA: Știind că ești un fiu credincios al bisericii, te însărcinăm, prin urmare, să extermini ereticii din stăpânirile tale și să-i acorzi ajutor și asistență lui Fabian, inchizitorul nostru, întrucât o mare mulțime de eretici, adunați din multe și diverse părți, s-au adunat în principatul Bosniei, încrezându-se acolo să-și semene erorile obscene și să locuiască acolo în siguranță. Acești oameni, îmbibați de viclenia Vechiului Demon și înarmați cu veninul falsității lor, corupe mințile catolicilor prin aparența exterioară de simplitate și prin asumarea mincinoasă a numelui de Creștini; vorbirea lor se târăște ca un crab și se strecoară cu smerenie, dar în secret ucid și sunt lupi în blană de oaie, acoperindu-și furia bestială ca mijloc prin care pot înșela oile simple ale lui Hristos.”

Cât de teribil este pericolul ca acești miei flămânzi să sfâșie și să distrugă lupii blânzi, blânzi și timizi ai Inchiziției!

Nu era prima dată când bogomilii fuseseră acuzați de gentilețe și blândețe ipocrite. Cu trei secole înainte, preotul Cosmas spusese: „Când oamenii văd comportamentul lor umil, atunci cred că au credință adevărată; se apropie de ei, prin urmare, și îi consultă cu privire la sănătatea sufletelor lor. Dar ei, ca niște lupi care vor înghiți un miel, își plecă capetele, oftează și răspund plini de smerenie și se aranjează ca și cum ar ști cum este rânduit în rai.” Și în același sens, Euthymius, scribul lui Alexius Comnenus, care a furnizat dovada pe baza căreia bătrânul bulgar a fost trimis pe rug, spune despre ei:/„Ei poruncesc celor care ascultă doctrinele lor să păzească poruncile Evangheliei și să fie blânzi, milostivi și plini de dragoste frățească. Astfel, ei ademenesc oamenii învățându-i tot felul de lucruri bune și doctrine utile, dar îi otrăvesc treptat și îi atrag spre pierzare.” Cu greu am putea cere dovezi mai puternice decât cele oferite de acești papi și preoți ostili despre puritatea vieților și doctrinelor celor pe care i-au persecutat.

SECȚIUNEA XXI.

PERSECUȚIE ULTERIOARĂ. — O ACALMIE A FURIEI SALE ÎN TIMPUL ȚARULUI SÂRB ȘTEFAN DUȘAN. — DOMNIA DINASTIEI TVART-KO.

Apelul către Regele Ungariei și Banul Bosniei nu a lipsit de efect. Edictele persecutorii au fost emise în 1830; inchizitorul și-a folosit artele satanice și, încă o dată, „crinii câmpului”, așa cum obișnuiau să-i numească bătrânii lor, au fost călcați în picioare. Mulți dintre conducătorii și bătrânii lor, precum și credincioșii, au fost arși sau alungați din regat, iar toate ororile vechilor cruciade s-au repetat. „Dar tot zelul inchizitorului Fabian, susținut de coadjutorii săi regali, nu a fost suficient pentru a le diminua material numărul.

În 1837, Papa Benedict al XII-lea, care reușise să-l urmeze pe Ioan Persecutorul, a descoperit că Bosnia era la fel de plină de erezie ca întotdeauna și a încercat să înceapă o a patra cruciadă împotriva bogomililor din Bosnia, chemând în ajutor banii statelor învecinate și pe regele Ungariei; dar puterea maghiară slăbea din nou, iar puternicul țar sârb, Ștefan Dușan, deja supunea banatele adiacente. Profitând de aceste fapte, banul Ștefan Kotromanovic, care pare să fi fost un conducător perspicace, a reușit să-i devieze de la scopul lor.

În 1340, țarul Dușan preluase stăpânirea asupra Bosniei, ceea ce este acum Herțegovina, Croația, Rascia, slavonia, Rutenia, Dalmația și o parte a Ungariei. Dușan nu avea nicio simpatie cu Biserica Romei, dar s-a mulțumit să lase lucrurile să rămână așa cum erau. Călugării au depus eforturi mari pentru a-i converti pe bogomili, pretinzând chiar că fac minuni în acest scop, iar inchizitorul a încercat și a ars tot ce a îndrăznit.

Stăpânirea sârbă a luat sfârșit în 1355, odată cu moartea lui Dușan, iar banul Ștefan Kotromanoviec s-a ocupat de toate acestea în următorii trei ani, cu efortul de a câștiga ca vasali ai săi unele dintre statele care, după moartea lui Dușan, se desprinseseră de suzeranitatea Serbiei. El și-a asigurat stăpânirea asupra principatului Chelm (o parte a Herțegovinei) și a banatelor Rascia și Zeuta (actualul Muntenegru).

În 1358, Ștefan Tvart-ko, un nepot al lui Ludovic cel Mare al Ungariei, a urcat pe tronul banatului și, prin tactul și abilitatea sa rară, și-a sporit influența ca vasali pe prinții de Chelm și Zeuta, banul Dalmației, zupanii de Canali și Tribunja. În 1376, i-a smuls unchiului său Ludovic permisiunea de a-și asuma titlul și statul de rege al Bosniei. El aspira la onoruri și mai înalte. Spera să unească sub stăpânirea sa exclusivă toate statele slave din Balcani și să domnească ca țar peste un imperiu vast și puternic. Linia sa descendentă și cea a reginei sale erau legate de familiile domnitoare ale tuturor statelor vecine și, în calitate de moștenitor legitim al mai multor dintre aceste familii, el avea drepturi asupra acestei suveranități extinse. În timpul domniei sale de treizeci și trei de ani el a inclus sub sceptrul său un teritoriu mai mare decât orice alt ban sau rege bosniac. Administrația sa s-a distins prin înțelepciune și toleranță. Nu a fost teolog și, în propriile sale convingeri, s-a înclinat alternativ spre biserica greacă și cea romano-catolică, dar toleranța sa față de bogomili a fost constantă, persistentă și generoasă. În timpul domniei sale, au fost liberi de persecuții, deși călugării franciscani s-au plâns Papei Urban al V-lea în 1369 că acesta era protectorul patarenilor, iar papa a încercat în zadar să-și incite dușmanii împotriva lui, scriindu-i regelui Ungariei, unele-ul său, că regele

Tvart-ko, „urmând pe urmele detestabile ale părinților săi, îi hrănește și îi apără pe ereticii care se adună în acele părți din diverse colțuri ale lumii ca într-o groapă de nelegiuire.” Speranțele pe care le nutrea de a extinde un imperiu au fost zdrobite de marea și fatala bătălie de la Kosovo, din 1389, și a murit în 1391, profund îndurerat, deși ultimele sale zile fuseseră întunecate de nenorociri.

Toleranța bogomililor a continuat în timpul scurtei domnii a lui Tvart-ko al II-lea (1391-1396) și a crescut în timpul lungii domnii (1396-1443) a succesorului său, Tvart-ko al III-lea, supranumit „cel Drept”, care, împreună cu principalii magnați ai regatului său, a fost un adept al credinței bogomile. În lunga perioadă de optzeci și cinci de ani, cererile și amenințările papilor au fost de puțin folos. Deși domnia lui Tvart-ko al III-lea a fost o vreme tulburată de tulburări civile și au existat când doi, iar când trei, prinți care pretindeau a fi regi ai Bosniei, el nu a fost niciodată atât de slab încât să se teamă de incursiunile aliaților Romei.

SECȚIUNEA XXII.

REFORMA ÎN BOEMIA ȘI UNGARIA O MIȘCARE BOGOMILICĂ. — REÎNNOIREA PERSECUȚIEI SUB REGII ȘTEFAN TOMA ȘI ȘTEFAN TOMASEVIÉ. — POBRATIMTSVO

În această perioadă, bogomilii, profitând de toate ocaziile lor pentru muncă misionară, trimiteau ajutor și încurajare fraților lor din Boemia și Ungaria, iar Reforma sub Ioan Huss și Ieronim din Praga a fost în mod declarat o inițiativă bogomiliană.

Și în această perioadă, conducătorii lor erau oameni atât de învățați și culți încât Papa Pius al II-lea, în 1462, a considerat necesar să trimită în Bosnia cei mai învățați oameni pe care i-a putut găsi pentru a le respinge ereziile.

Dar odată cu moartea lui Tvart-ko al III-lea, acolo îi era locul. Dar era un om cu un temperament slab și șovăielnic, iar când vicleanul legat papal, Thomasini, l-a amenințat cu respingerea pretențiilor sale la tron dacă nu își renunță la credința sa și devine romano-catolic și a promis că își va împăca rivalii și că îi va da o coroană consacrată dacă va ceda cerințelor sale, regele slab, după o rezistență slabă, a consimțit, a renunțat și a fost botezat în turma romano-catolică în 1444. Unul dintre vasalii săi, Ștefan Cosaccia, duce de Sfântul Sava, era un romano-catolic strict și i-a refuzat loialitatea dacă nu își renunță astfel la credința sa. Dar imediat ce Ștefan Thomas, regele bosniac, a început sau a permis persecuția bogomililor, când ducele de Sf. Sava (Herțegovina modernă) s-a desprins de partidul papal și s-a alăturat el însuși bogomililor.

În 1446, Stephen Thomas a constatat că sentimentele poporului său erau atât de puternic îndreptate împotriva sa încât, la fel ca regele englez Ioan, a fost obligat să-i adune pe magnații regatului său și pe liderii bogomili dintre ei, la Coinica, și să le acorde privilegii mari și, printre altele, toleranță pentru bogomili, dar natura sa lașă și fricoasă l-a determinat să-și falsifice jurământul și să-i predea puterii Inchiziției. În 1450, bogomilii, obosiți și dezgustați de trădarea sa și de cruzimea Inchiziției, s-au îndreptat pentru protecție către turci și l-au obligat pe rege să cumpere o pace josnică prin plata unui tribut mare. În 1457, el a făcut apel la întreaga lume creștină pentru ajutor împotriva infidelului, dar se spune că deja încheiase cu sultanul turc acea alianță solemnă de frăție jurată, cunoscută rasei slave sub numele de Pobratimtsvo.* Aceste schimbări și tergiversații constante au înstrăinat toți prietenii de el, iar asasinarea sa pe câmpul de la Bielaj în 1459 de către fratele său vitreg și propriul său fiu nelegitim, Stephen Tomasevié, nu a cauzat prea multă tristețe.

Parricidul a uzurpat imediat tronul și s-a dovedit a fi un om mai josnic decât tatăl său. El a pretins că este romano-catolic pur și simplu și a solicitat ajutorul papei, Pius al II-lea (Aineas Sylvius), pe motivul expres al dorinței sale de a începe imediat extirparea ereziei bogomile. În primul an al domniei sale, și-a îndreptat armele trupelor împotriva supușilor săi bogomili nevinovați și, în câteva luni, a măcelărit sau a alungat din regatul său patruzeci de mii dintre ei. În 1463, a apelat din nou la papă, aparent în mare suferință din cauza apropierii turcilor. A avut ocazia să facă acest apel. El continuase persecuția bogomililor, iar aceștia, majoritatea populației regatului său și în special a orașelor, erau pe bună dreptate mâniați împotriva lui.

Perspectiva unui nou aflux de vânători de erezii romani nu era una plăcută

pentru ei și, constatând că nu aveau nimic de sperat de la regele lor, s-au îndreptat către sultanul turc și au deschis negocieri cu el. S-a făcut un acord prin care își vor transfera loialitatea către el, iar el, în schimb, le-a garantat libertatea personală, toleranța liberă pentru religia lor, scutirea de impozite, protejarea proprietății și alte privilegii.

*Pobratimtsvo era un rit secret, îndeplinit cu multă ceremonie și amestecând sângele celor două părți implicate, prin care aceștia deveneau frați jurați și beneficiarii celei mai depline încrederi reciproce. Încălcarea jurământului de fraternitate era considerată cea mai oribilă crimă.

SECȚIUNEA XXIII.

UVERTURI CĂTRE SULTAN — PREDAREA BOSNIEI LUI MAHOMET AL II-LEA, SUB ANUMITE STIPULĂRI — TRĂDAREA ȘI NECREDINȚA SA JOSNICĂ — DISTRUGEREA CRUDĂ ȘI ÎNROBIREA BOGOMILILOR DIN BOSNIA ȘI, DOUĂZECI DE ANI MAI TÂRZIU, A CELOR DIN DUCATUL HERȚEGOVINEI.

Sultanul a traversat Dwina în iunie 1463, iar pe 15 ale aceleiași luni, fortăreața Bobovac, cea mai puternică din Bosnia și vechiul sediu al banurilor și regilor bosniaci, i s-a predat, guvernatorul acesteia fiind un bogomil. Regele trădător și laș a fugit la Jaycze, o altă fortăreață puternică, dar la apropierea pașei turcești a scăpat la Clissa unde, după patruzeci de zile de asediu, s-a predat cu condiția să-și cruțe viața, renunțând la comorile sale, în valoare de un milion de ducați. În opt zile, șaptezeci de orașe puternice, aproape toate comandate de bogomili, și-au deschis porțile ofițerilor sultanului.

Dar Mohammed al II-lea a fost un prinț josnic și infam de trădător. L-a folosit la maximum pe nenorocitul Ștefan Tomasevic, punând stăpânire prin intermediul lui pe toate acele orașe care nu se predaseră deja, apoi l-a executat, cu cele mai barbare torturi, pe câmpul de la Bielaj, unde își asasinase tatăl. Nu avem lacrimi de vărsat pentru această dreptate retributivă asupra paricidului, dar soarta rezervată bosniacilor, și în special bogomililor, a fost de așa natură încât a făcut ca numele sultanului să fie transmis veacurilor de mai târziu ca sinonim al perfidiei infame. Cei mai eminenți nobili bosniaci care nu scăpaseră în Dalmația au fost deportați în Asia; Treizeci de mii dintre tinerii aleși din Bosnia, fii ai celor mai bune familii, au fost plasați ca cadeți printre ieniceri, pentru a fi convertiți la credința musulmană și a recruta armate musulmane; două sute de mii de locuitori, inclusiv tineri și frumoși, au fost vânduți ca sclavi; orașele și reședințele domnești au fost jefuite, iar întregul pământ a fost dat pustiirii.

Această lovitură nu a căzut în acest moment asupra Herțegovinei, deoarece locuitorii ei au fost alături de ducele lor, Ștefan Cosaccia, care, deși desfrânat în viață, îi protejase pe bogomili, care formau de departe cea mai mare parte a poporului său. Aceștia au luptat cu vitejie pentru țara lor și i-au alungat pe turci, dar au fost obligați să plătească tribut. Douăzeci de ani mai târziu, sub domnia fiilor lui Cosaccia, armatele turcești au invadat din nou ducatul și au pus în scenă aproape aceleași scene pe care le făcuseră în 1463 în Bosnia.

Rezultatele acestei cuceriri au fost dezastruoase pentru Bosnia și aproape i-au anihilat pe bogomili. Tinerii nobili care au fost puși în mâinile ienicerilor s-au întors la momentul potrivit, musulmanii cu credință, și au moștenit vechile lor moșii; și există până în ziua de azi în Bosnia o populație numeroasă (peste patru sute de mii) slavonă prin naștere, dar musulmană în religie. Acest fapt a complicat foarte mult chestiunea religioasă în războiul recent.

SECȚIUNEA XXIV.

BOGOMILII NU S-AU STINS COMPLET — INFLUENȚA LOR ASUPRA SOCIETĂȚII, LITERATURII ȘI PROGRESULUI ÎN EVUL MEDIU — DANTE, MILTON ETC — PURITANII — CONCLUZIE.

Cât despre bogomili, există puține motive să presupunem că o parte considerabilă a populației adulte a îmbrățișat mahomedanismul. Dintre cele două sute de mii de sclavi, o parte - poate cea mai mare parte - ar fi putut face acest lucru, dar cei care au rămas fără soții și fără copii au putut face puțin pentru a-și menține credința. Romano-catolicii sunt până în ziua de azi slabi acolo și sunt alcătuiți în principal din imigranți italieni și austrieci în țară; principala parte a populației creștine este slavonă și atașată Bisericii Grecești și a venit din statele învecinate.

Dar bogomilismul nu a dispărut complet. În secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea găsim urme ale bogomililor, uneori ca obiecte ale persecuției, iar atât Gardiner, cât și Blunt, ciclopiști ecleziastici, spun că de mulți ani au avut biserici în vecinătatea orașului Philippopolis. În insurecția din 1875, printre refugiații de cruzimea și indignarea turcească care au fugit în provinciile austriece adiacente, au fost găsiți în număr considerabil. Domnul W.J. Stillman, consulul nostru la Ragusa, a constatat că existau aproximativ două mii numai în acel oraș, și majoritatea din Popovo și împrejurimi, și a aflat că erau încă numeroși în valea Narenta și lângă Crescevo.

Domnul D. Mackenzie Wallace, în recenta sa lucrare foarte competentă despre Rusia (ed. Am., New York, 1877, pp. 298-805), oferă o relatare foarte completă despre Molokdni și Stundisti, două secte protestante care susțineau aproape aceleași opinii, pe care le-a găsit în Rusia de Sud și Centrală și ale căror principii le-a studiat cu mare atenție și imparțialitate, vizitând și consultând cu bătrânii lor cu privire la opiniile lor.

Această narațiune a lui Wallace arată fără îndoială că aceste secte din Rusia de Sud sunt descendenții spirituali legitimi ai bogomililor. Domnul Wallace, care este, cel puțin prin simpatie, prezbiterian al bisericii scoțiene, spune că a fost atras de molokani (Hepworth Dixon spune că numele înseamnă „băutori de lapte”) pentru că a acoperit faptul că doctrinele lor aveau cel puțin o asemănare superficială cu prezbiterianismul scoțian. După câteva interviuri cu oamenii lor de frunte, el a descoperit că, deși unele dintre doctrinele lor aveau o asemănare puternică cu prezbiterianismul (în special, se pare, ceea ce poate fi considerat calvinismul lor, deși nu auziseră niciodată de Calvin), existau totuși aceste diferențe: prezbiterianismul are o organizație ecleziastică și un crez scris, iar doctrinele sale au fost de mult definite clar prin intermediul discuțiilor publice, al literaturii polemice și al adunărilor generale. „Molokneții”, spune el, „susțin că Sfânta Scriptură este singura regulă de credință și conduită, dar că trebuie înțeleasă în sens spiritual, nu literal. Pentru organizarea lor ecleziastică, molokanii iau ca model biserica apostolică primară, așa cum este descrisă în Noul Testament, și resping fără compromisuri toate autoritățile ulterioare. În conformitate cu acest model, ei nu au ierarhie și nici cler plătit, ci aleg dintre ei un prezbiter (sau bătrân) și doi asistenți - bărbați bine cunoscuți printre frați pentru excelenta lor viață religioasă și cunoștințele lor despre Scripturi - a căror datorie este să vegheze asupra bunăstării religioase și morale a turmei.

Duminica țin întâlniri în case private - nu li se permite să construiască biserici - și petrec două sau trei ore cântând psalmi, rugându-se, citind Scripturile și având conversații prietenoase pe teme religioase.”

Domnul Wallace declară, după cea mai intimă interacțiune cu ei, că cunoștințele lor despre Scripturi (deși erau toți țărani) nu lăsau nimic de dorit. Unii dintre ei păreau să știe pe de rost întregul Noul Testament și erau extrem de familiarizați cu Vechiul Testament. Sunt slavi, iar Bibliile lor, ca și cele ale bogomililor, sunt... limba slavonică. „Niciodată n-au existat oameni mai onești și mai loiali, mai serioși în căutarea adevărului, mai nepăsători față de triumfurile dialectice decât acești țărani simpli și needucați.”

Există printre molokani un sistem de supraveghere morală severă. Dacă un membru s-a făcut vinovat de beție sau de orice act care nu se potrivește unui creștin, este mai întâi mustrat de prezbiter (sau bătrân) în privat sau în fața congregației; iar dacă acest lucru nu produce efectul dorit, este exclus pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă de la întâlniri și de la orice relație cu membrii. În cazuri extreme, se recurge la excludere. Pe de altă parte, dacă vreunul dintre membri se întâmplă să se afle, fără vina sa, în dificultăți financiare, ceilalți îl vor ajuta. Acest sistem de control reciproc și asistență reciprocă are, fără îndoială, o legătură cu faptul că molokdni se disting întotdeauna de populația din jur prin sobrietatea, integritatea și prosperitatea lor materială. Mărturia din toate părțile era că erau un popor liniștit, decent și sobru. Doctrinele lor erau în general cele ale bisericilor protestante evanghelice, dar, deoarece nu aveau alt crez decât Biblia, domnul Wallace credea că exista loc pentru o diversitate considerabilă de opinii teologice, deși a recunoscut că nu a putut recunoaște nicio dovadă a acestei diversități. „Un domn”, spune el, „a îndrăznit să mă asigure că doctrina lor era o formă modificată de Manicheism” (vechea acuzație), „dar nu am avut prea multă încredere în opinia lui, căci, interogându-l, am descoperit că nu știa despre maniheism nimic altceva decât numele.” Opinia predominantă, pe care nu au contestat-o, a fost „că erau ultima rămășiță a unei secte eretice curioase care exista în biserica creștină primară”. Ei sunt persecutați de Biserica Greacă și de guvern, deși nu atât de aprig acum ca odinioară. Se spune că sunt loiali și patrioți față de împărat, dar toate eforturile patriarhilor greci sau ale guvernului de a-i converti la opiniile Bisericii Grecești ortodoxe s-au dovedit complet zadarnice. Domnul Wallace estimează numărul lor la câteva sute de mii.

Stundiștii, despre care știm că sunt baptiști, sunt o sectă de origine mai recentă, dar sunt în general de acord în doctrinele și practicile lor cu molokanii.

De asemenea, de la încheierea războiului dintre Rusia și Turcia, ne parvin dovezi încurajatoare că patru sute de ani de dominație musulmană și de mărturisirea credinței musulmane nu i-au alungat complet din inimile acestor descendenți ai nobililor bogomili amintirea credinței părinților lor. Mai mulți scriitori recenți despre Turcia și Bosnia au sugerat că acești musulmani slavi nu se opuneau atât de puternic creștinismului pe cât s-a presupus; Și domnul A.J. Evans, care a călătorit din nou în Bosnia în 1877 și 1878, scrie astfel în Scrisorile sale ilirice: „Un lider activ printre begi (nobili slavi musulmani) a răspuns după cum urmează la întrebarea dacă va imita unii dintre asociații săi, care primeau deja botezul de la episcopul Strossmeyer (episcopul romano-catolic austriac) și de la preoții săi: «Încă nu, dar când va veni vremea și va lovi ceasul sorții, o voi face într-un alt stil. Îmi voi chema rudele și ne vom întoarce

la credința strămoșilor noștri ca un singur om. Am alege să fim protestanți, așa cum sunteți voi englezi; dar dacă va fi nevoie, ne vom alătura Bisericii Sârbe. Latini nu vom fi niciodată. Dacă intrăm într-o biserică romană, ce înțelegem? Familia mea nu a uitat niciodată că a fost odată de credința voastră și a fost făcută musulmană prin forță. În castelul meu există un seif secret în care sunt păstrate cărțile și vasele creștine vechi pe care le aveau înainte ca turcii să cucerească Bosnia. Tatăl meu a verificat odată în el, apoi l-a închis și a spus: „Lăsați-i în pace; își pot face treaba.” Câte dintre aceste seifuri secrete din Bosnia pot fi încă deschise și cărțile lor creștine scoase la iveală?”

Dar, deși aparent înăbușită în țara sa natală și a celor mai mari triumfuri ale sale, sub călcâiul turcului fanatic, doctrina acestor martiri ai credinței a supraviețuit și, în țări mai occidentale, a pătruns și a influențat viața religioasă, condiția socială și literatura secolelor următoare.

Se pare că este demonstrat în mod concludent că, în tinerețea sa, cel mai mare dintre poeții italieni, Dante Alighieri, a fost membru al sectei patareni, unul dintre numele prin care erau desemnați bogomilii din Italia; și, deși mai târziu în viață probabil și-a dat adeziunea la credința romană, dovada credințelor sale doctrinare timpurii este manifestă în „Raiul” și „Iadul” din Divina Comedie. Faptul că aceleași opinii au prins pe deplin contur în mintea lui John Milton, două sute de ani mai târziu, a cărui carte *Paradisul Pierdut* ar fi putut, în ceea ce privește teologia și demonologia sa, să fi fost scrisă de un bogomil djed sau bătrân, este la fel de sigur. Nici acest lucru nu este surprinzător. Multon petrecuse câțiva ani în Italia și în strânsă asociere cu valdenzii, reprezentanții bogomililor în Italia și Piemont, și, în calitate de secretar de stat al lui Cromwell, a intervenit cu nobilitate în numele lor. Scriitorii puritani de mai târziu, și în special Baxter, Howe, Alleine și alții, oferă dovezi inconștiente în scrierile lor despre sursele din care au fost extrase doctrinele și învățăturile lor. Chiar dacă nu ar exista alte dovezi ale afilierii puritanilor, atât din vremuri anterioare, cât și ulterioare, cu bogomilii, doctrina unui diavol personal, așa cum este susținută acum de toate bisericile puritane, ar fi suficientă pentru a o demonstra.

Marile mișcări ale Reformei sub Luther, Melanchthon, Calvin și Zwinglius, deși au absorbit un număr considerabil de biserici bogomile sau catariste din Europa de Sud și Centrală, au fost în anumite privințe pentru ele un regres. Protestantismul lor era mai pur decât cel al reformatorilor; ei nu și-au plecat niciodată genunchiul în fața lui Baal și gurile lor nu l-au sărutat niciodată; nu au fost niciodată loiali papei romane sau patriarhului grec; nu au acceptat niciodată vreuna dintre doctrinele eronate ale acestor biserici corupte; și nici pedo-botezul, nici transsubstanțierea Bisericii Romei, nici consubstanțierea bisericilor grecești și luterane nu aveau susținători printre ei. Ei erau „creștini” pur și simplu, neoferind nimic pentru a-i împăca pe cei care aveau o afecțiune persistentă pentru romanism.

Nu este de mirare, așadar, că valdezii din Italia și Piemont și-au menținut poziția independentă, nici că în Anglia – unde Reforma inițială a fost lipsită de temeinicie și unde existau în țară mulți descendenți ai publicanului din secolele al XII-lea și al XIII-lea* – a existat o revoltă împotriva Reformei parțiale sub forma puritanismului care a stabilit un protestantism mai pur acolo și a fost pietrele de temelie ale instituțiilor libere din țara noastră.

Propria noastră linie spirituală pe care am urmărit-o atât de pe scurt și imperfect de-a lungul veacurilor, din secolul al X-lea până în zilele noastre, este

una de care fiecare protestant adevărat poate fi mândru. Deși niciun templu grandios, nicio catedrală impunătoare nu și-a făcut cultul evident și remarcabil; deși niciun istoric nu a descris, cu un patos viu și emoționant, acele scene de martiriu în care zeci de mii și-au dat viața mai degrabă decât să-și tăgăduiască credința; deși niciun trubadur nu a dat nemurirea momentelor lor de victorie, în timp ce flăcările i-au învăluit într-o glorioasă învelitoare - totuși, istoria lor este sus, iar Cel a cărui aprobare valorează infinit mai mult decât toate aplauzele oamenilor, a înscris pe steagul iubirii Sale, care înconjoară și protejează pe cei mai umili dintre cei care au suferit pentru El, legenda: „FERICIȚI CEI CU INIMA CURATĂ; *căci ei îl vor vedea pe Dumnezeu*”.

*În secolele al XV-lea și al XVI-lea, acești mărturisitori ai adevărului erau adesea cunoscuți sub numele de „Evangheliști înfocați”.

ANEXA I.

Multă vreme, cei care au studiat istoria Bosniei și Bulgariei au fost surprinși de faptul că bogomilii, care timp de atâtea secole au fost numeroși și puternici nu numai în aceste state, ci și în Europa de Vest, au lăsat în urmă urme atât de slabe de literatură. Era cert că nu din lipsă de cultură sau de învățătură, deoarece în cel puțin două ocazii papii și cei mai desăvârșiți ocupanți ai tronului papal au emis bula lor prin care cereau ca cei mai învățați oameni ai universităților din Italia și Franța să fie trimiși în Bulgaria și Bosnia pentru a discuta cu bătrânii bogomililor și a le combate ereziile. Acești savanți romano-catolici nu au reușit să-i convingă nici pe bătrâni, nici pe adepții lor. Un pasaj din Scrisorile ilyriene ale domnului Evans, pe care l-am citat în altă parte, oferă probabila explicație a lipsei literaturii bogomiliene - că aceasta a fost ascunsă în momentul invaziei turcești și probabil va fi scoasă la iveală în curând.

Între timp, o căutare atentă a descoperit un singur document (în afară de Evangheliile bogomile, un Codex din 1404, dar care păstrează formele primitive de vorbire) care ilustrează doctrinele sau practicile lor. Acesta este un manuscris de datare complet incertă, parțial în limba romanică și parțial în limba provensală, descoperit în Franța în 1851 și acum în Palais des Arts la Lyon. Acesta a fost publicat de Cunitz la Jena în 1852.* Este mai degrabă o liturghie și o carte de forme decât o mărturisire sau o declarație de credință și, dacă este autentică, se referă la cea mai recentă perioadă a istoriei lor și la ramura franceză și italiană mai degrabă decât la cea bosniacă a bisericii. Lucrarea nu este completă. Începe cu o scurtă liturghie, din care Rugăciunea Domnească și Doxologia sunt în limba romanică, iar primele șaptesprezece versete din Evanghelia după Ioan în latină. Restul lucrării este în limba provensală și constă, în primul rând, dintr-un act de mărturisire; în al doilea rând, dintr-un act de primire printre Credentes sau credincioși; în al treilea rând, dintr-un act de primire printre Perfecti sau perfecți; în al patrulea rând, din câteva îndrumări speciale pentru credincioși; și în al cincilea rând, dintr-un act de consolare în caz de boală. Se prescrie ca actul spovedaniei să fie făcut numai lui Dumnezeu și se încheie cu următoarea formă de rugăciune: „O, Doamne sfânte și bune, toate aceste lucruri care ni se întâmplă în simțurile și gândurile noastre, Ție ți le manifestăm, Doamne sfânte; și toată multitudinea de păcate le punem în seama milei lui Dumnezeu, a rugăciunii sfinte și a sfintei Evanghelii: căci multe sunt păcatele noastre. O, Doamne, judecă și condamnă viciile firii pământești. Nu avea milă de firea născută din stricăciune, ci ai milă de duhul pus în închisoare și administrează-ne zile și ore, și sfinte învățături, și posturi, și rugăciuni și predici, după cum este obiceiul bunilor Creștini, ca să nu fim judecați sau condamnați în ziua judecății împreună cu criminalii.”

Actul primirii în numărul Credenților, sau credincioșilor, pare să fi fost analog cu „mâna de părtășie” în multe dintre bisericile moderne și, contrar conjecturilor unora dintre criticii germani, pare să fi presupus botezul. Se numea rostirea rugăciunii, deoarece o copie a Rugăciunii Domnești era dată noului credincios. Următoarea este forma așa cum este dată în acest manuscris: „Dacă un credincios este în abstinență și creștinii sunt de acord să-i rostească rugăciunea, să se spele pe mâini, iar credincioșii prezenți la fel. Și apoi unul dintre bunii oameni, cel care vine după prezbiter, trebuie să facă trei plecăciuni către prezbiter și apoi să pregătească o masă, apoi încă trei plecăciuni și apoi să pună un șervețel pe masă; și apoi încă trei plecăciuni și apoi să pună cartea

pe șervețel; și apoi să spună Benedicite, parcite nobis. Și apoi credinciosul să-și facă salutul și să ia cartea din mâna prezbiterului. Iar prezbiterul trebuie să-l avertizeze și să-i predice din mărturii (sau texte) potrivite. Și dacă numele credinciosului este Petru, el trebuie să spună: „Domnule Petru, trebuie să înțelegi că atunci când ești în fața bisericii lui Dumnezeu, ești în fața Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh”. Căci Biserica se numește „adunare”, iar unde sunt adevărații creștini, acolo este Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt.”

Formula Consolamentului - care de către această și poate de către alte ramuri ale catariștilor a fost numită „botezul Duhului” - era următoarea: „Isus Hristos spune în Faptele Apostolilor (Act. i. 5) că „Ioan a botezat cu apă, dar voi veți fi botezați cu Duhul Sfânt”. Acest sfânt botez al impunerii mâinilor l-a făcut pe Iisus Hristos, după cum relatează Sfântul Luca; și a spus că prietenii săi ar trebui să-l facă, așa cum relatează Sfântul Luca: „Își vor pune mâinile peste rochie și vor primi bine”. Și Anania a făcut acest botez asupra Sfântului Pavel când a fost convertit. Și după aceea, Paul și Barnaba l-au făcut în multe locuri. Și Sfântul Petru și Sfântul Ioan l-au făcut asupra samaritenilor. Acest sfânt botez, prin care este dat Duhul Sfânt, biserica lui Dumnezeu l-a avut de la apostoli până acum și a coborât din oameni buni în oameni buni și va face așa până la sfârșitul lumii.”

Nu acordăm prea multă importanță acestui manuscris. Probabil este un manal de formulare scrise pentru comoditatea unora dintre bătrânii sau dons hommes ai albigenzilor sau catariștilor din Toulouse, sau poate ai vandoiștilor, încă din secolul al XV-lea sau poate chiar în secolul al XVI-lea; dar dovezile sunt concludente că aceste formulare au reprezentat o abatere de la practicile bogomililor. Aceștia și toți catariștii anteriori au repudiat complet practica de a vorbi despre evangheliști sau apostoli, sau chiar despre oricine altcineva, ca fiind sainés - cum ar fi, de exemplu, Sfântul Pavel, Sfântul Ioan etc.; și aceasta a fost una dintre acuzațiile aduse împotriva lor de către dușmanii lor. Un alt punct asupra căruia au fost insistenți a fost ca toate lecturile din Scriptură și toate rugăciunile, imnurile și răspunsurile să fie în limba comună sau vulgară. În acest caz, dimpotrivă, Evanghelia este în latină, iar Psalmul este menționat prin titlul său latin, în timp ce Rugăciunea Domnească și Doxologia sunt în limbă romanică, care pentru ei era o limbă străină. Ideile succesiunii apostolice și ale reverențelor repetate față de bătrân sunt, de asemenea, complet străine de opiniile sau practicile bogomililor bosniaci sau bulgari. Aceste abateri de la credința și practica antică fac probabil ca congregația sau congregațiile pentru care a fost pregătit acest manual manuscris să fi fost compuse din convertiți de la romanism, care au păstrat unele dintre vechile lor forme și doctrine și le-au încorporat în noua lor credință.

* Extrasele din acest document prezentate mai jos provin din articolul competent, deși oarecum părtinitor, despre catari din *Cyclopedia of Biblical, Theological) and Ecclesiastical Literature* a lui McClintock și Strong, vol. ii, pp. 155—157.

ANEXA II.

AU FOST BISERICILE PAULICIENE ȘI BOGOMILE BISERICI BAPTISTE?

În ultimii doi ani, un ziar baptist de mare tiraj și condus cu mare abilitate a afirmat editorial că „nu există în prezent dovezi disponibile care să justifice credința în existența bisericilor baptiste în perioada dintre secolele al IV-lea și al XI-lea sau al XII-lea”. Scriitorul nu a negat, deși nu a afirmat, că ar fi putut exista în acea perioadă persoane care au ținut la doctrinele baptiste.

Dar oamenii mari nu sunt întotdeauna înțelepți, iar dicta lor nu sunt întotdeauna infailibile. S-a întâmplat, chiar în momentul în care a fost făcută această afirmație, să existe dovezi care să ateste că, în perioada specificată, biserici baptiste s-au menținut la fel de pure ca oricare altele existente acum, iar numărul membrilor lor, într-o parte a acelei perioade, a fost la fel de mare ca, și poate chiar mai mare decât, cea a bisericilor baptiste din întreaga lume în zilele noastre.

În demonstrația noastră pe această temă, ar fi bine să definim care sunt și au fost în toate epocile caracteristicile distinctive ale bisericilor baptiste.

Persoanele care nu s-au gândit prea mult la această problemă vor spune, probabil: „O, toată lumea știe care este singura caracteristică a baptiștilor: ei cred în imersiune ca singurul botez.” Acest lucru este adevărat; dar la fel fac și Biserica Greacă, mormonii, campbeliții sau ucenicii, creștinii, baptiștii liber-arbitru etc. etc. „Ei bine, ei resping botezul copiilor.” Adevărat; dar la fel fac și majoritatea celor numiți mai sus.

O examinare critică a istoriei și doctrinelor bisericilor baptiste din Europa și America dezvăluie următoarele particularități negative și pozitive ca fiind caracteristice tuturor.

1. Ei consideră cuvântul lui Dumnezeu, așa cum este revelat în Biblie, ca singura lor regulă suficientă de credință și practică.

2. Ei consideră credința în Isus Hristos ca Dumnezeu manifestat în trup și ca fiind Dumnezeu care a suferit și a murit moartea rușinoasă a crucii, a înviat pentru îndreptățirea lor și s-a înălțat la cer ca Mijlocitor al lor, ca fiind singura asigurare suficientă a mântuirii și că această credință este întotdeauna legată de pocăință și regenerare.

3. Ei refuză să fie legați de orice crez sau mărturisire de credință sau doctrină care nu este îmbrăcată în cuvintele Scripturilor.

4. Singurul lor rit inițiatic pentru a deveni membru este scufundarea credinciosului în apă la mărturisirea credinței sale. Nu consideră aceasta o rânduială mântuitoare, ci un simplu act de ascultare de porunca lui Hristos.

5. Ei repudiază complet botezul copiilor, atât ca fiind nescriptural, cât și dăunător supușilor săi, întrucât botezul este doar mărturisirea actului de credință din partea credinciosului însuși și nimeni nu poate promite pentru un copil că acesta va crede în viitor. Și consideră acest botez al copiilor ca tinzând spre ipocrizie și introducerea persoanelor neconvertite în biserică și fără nicio semnificație, cu excepția cazului în care dă dreptul copilului, așa cum se întâmplă în unele țări, la privilegii de stat.

6. Ei consideră Cina Domnului ca o slujbă memorială, nu mistică, care trebuie oferită doar credincioșilor botezați. Ei repudiază complet ideile mistice ale rânduielii susținute de unele dintre bisericile reformate, teoria

consubstanțierii așa cum este susținută de luterani și încă mai hotărât de Biserica Greacă și doctrina transsubstanțierii a Bisericii Romano-Catolice și a aliaților săi.

7. Ei detestă cultul Fecioarei Maria în toate formele sale și cel al sfinților, rugăciunile către sfinți, rugăciunile sau liturghiile pentru morți, cultul picturilor, icoanelor, imaginilor, crucifixurilor și a oricărui lucru de acest fel, monahismul și izolarea și toate încercările de a dobândi merite prin fapte bune inutile.

8. Ei cred în necesitatea unei vieți pure și sfinte - nu pentru atingerea raiului sau a vreunui bine pământesc sau ceresc, ci din recunoștință față de Cel care i-a mântuit.

9. Ei au ținut întotdeauna libertatea de conștiință și de închinare. Niciodată, atunci când au avut puterea, i-au persecutat pe toți pentru că aveau opinii diferite de ale lor, dar le-au acordat întotdeauna altora ceea ce revendicau pentru ei înșiși - libertatea de a se închina lui Dumnezeu conform dictatelor conștiinței lor.

10. Au fost întotdeauna un popor simplu - simplu în îmbrăcăminte, simplu în lăcașurile lor de cult și simplu în vorbirea lor. Bisericile lor nu au fost decorate cu cruci sau crucifix, statui sau imagini, pupitru, altar, altar sau lumânări aprinse. Niciun „vitraliu” nu a afișat portrete în lungime ale Mântuitorului, apostolilor sau sfinților. Niciun clopot nu le-a anunțat sărbătorile bisericești. Chiar și în mijlocul celor mai superbe etale de arhitectură și decorațiuni bisericești, s-au mulțumit cu o simplitate perfectă.

11. Nu au recunoscut niciodată vreo ierarhie, arhiepiscopi, episcopi, decani, arhidiaconi și preoți și nici vreunul dintre ordinele monahale nu a câștigat vreodată măcar o clipă în bisericile lor. Pastorii, învățătorii sau bătrânii lor sunt aleși din biserici, autorizați și hirotoniți de acestea, iar aceștia nu dețin nicio autoritate exclusivă sau ecleziastică; și, deși sunt ținuți la mare stimă și dragoste pentru faptele lor, nu au nicio putere de conducere sau drept de absolvire în afară de alți membri ai bisericii, cu excepția celei care decurge din realizările lor intelectuale, studiul cuvântului lui Dumnezeu și spiritul lor devoțional sincer.

Credem că nimeni familiarizat cu denominațiunea noastră nu ar pune la îndoială, nici măcar o clipă, dreptul unei biserici care susține aceste puncte de vedere și practică în conformitate cu ele, de a fi considerată o biserică baptistă și îndreptățită să primească imediat mâna părtășiei.

Va sublinia vreun om inteligent care a citit cu atenție această schiță istorică un singur aspect în care paulicienii și bogomilii nu au reușit să se ridice la nivelul bisericilor baptiste din zilele noastre?

S-a spus mult despre erorile doctrinare grosolane ale paulicienilor, iar aceștia au fost confundați (în mod voit în unele cazuri) cu maniheiștii, novatienii și alte secte ale căror doctrine le-au repudiat vehement. Primii istorici ecleziastici, care ne-au oferit imagini atât de exagerate ale preoților sau călugărilor lor eretici ai Bisericii Grecești, partizani înverșunați și campioni ai unei biserici care impunea uniformitatea dogmei prin ascuțirea sabiei, din păcate, de la ei înșiși, derivă aproape toate informațiile noastre cu privire la doctrinele acestor protestanți timpurii. Au avut toată tentația de a denatura și știm că în multe cazuri au făcut-o. Timp de zece secole, ei au persistat, împotriva protestelor lor sincere, să-i numească pe paulicieni și bogomili manihmani și să le impute doctrina dualistă, care a fost probabil susținută, deși probabil doar

într-o formă modificată, de unii dintre paulicienii din trecut. Le-au atribuit și teoria fantasmatică a misiunii lui Hristos pe pământ, despre care nu există nicio urmă mai târziu de secolul al VI-lea sau al VII-lea. În narațiunea noastră, am admis aceste acuzații ca fiind probabile, în absența oricăror dovezi contrare, dar cu siguranță au dispărut rapid în fața luminii mai puternice și mai clare a cuvântului lui Dumnezeu. Între timp, aceste opinii, dacă au fost susținute teoretic o vreme, nu au fost un obstacol în calea unei credințe mântuitoare în Hristos și nu i-au împiedicat să ducă vieți de acest fel de sfințenie și puritate atât de mari încât chiar și adversarii lor au fost obligați să le recunoască excelența. Nici nu le-au interzis să facă cele mai active eforturi pentru convertirea lumii. Ei erau, cu toate erorile lor, fii ai lui Dumnezeu, fără reproș, epistole ale lui Hristos cunoscute și citite de toți oamenii.

Într-o perioadă în care sabia era arma obișnuită pentru convertire, iar doctrinele bisericii erau înfipte în gâtul celor neconvertiți „vrea, nu vrea”, paulicienii din Armenia își trimiteau misionarii doi câte doi, neînarmați decât cu cuvântul lui Dumnezeu, printre bulgarii sălbatici și păgâni, pentru a-i conduce la Hristos și a-i învăța calea mântuirii; și au avut un succes minunat. Cu multe secole înainte ca Biserica Greacă sau Romană să se fi gândit la posibilitatea devotamentului femeilor sfinte față de îngrijirea bolnavilor, îngrijirea și instruirea săracilor, ignoranților și copiilor mici și toate acele fapte de milă care au făcut ca numele „Surorilor Carității” și ale „Milostivirii” să fie atât de onorate, femeile devotate din bisericile pauliciene și bogomile se dădeau acestor fapte bune; și nu numai misiunile noastre moderne, ci și școlile duminicale și spitalele noastre moderne pentru bolnavi își găsesc modelele și originea printre acești oameni umili.

Să recunoaștem, chiar, că în istoria lor timpurie, cu puțină lumină și cu doar mici porțiuni din cuvântul lui Dumnezeu accesibile lor, căzuseră în erori teoretice în ceea ce privește cele două principii ale binelui și răului și, cu imaginația lor orientală vie, speculaseră asupra posibilității teoriei fantasmatice a misiunii Domnului nostru pe pământ păreri mai grosolane decât cele ale multor convertiți autentici din păgânism în zilele noastre? Și când punem în balanță, în fața acestora, simpla lor repudiere a mariolatriei, invocațiile la sfinți, închinarea la imagini și picturi și, la toate, viața lor sfântă și munca lor serioasă pentru propagarea adevărului, de ce să ne îndepărtăm de ele ca fiind eretice și nevrednice de numele creștin?

Bisericile grecești și romane, persecutorii lor violenți și necruțători, care se lăudau cu ortodoxia lor, erau, chiar și în cel mai bun caz, mult mai eretici, atât în doctrină, cât și în practică, decât paulicienii. Bisericile lor erau împodobite și pline cu imagini, sculpturi, icoane și picturi ale Fecioarei Maria și ale sfinților și chiar cu picturi cu scene tradiționale din viața sfinților și împăraților, care acum ar aduce roșeață chiar și pe un obraz de aramă; idolatria practicată în ambele biserici în închinarea la Fecioara Maria și la sfinți și împărați, precum și în adorarea crucifixurilor și a moaștelor, era deschisă și grosolană; în timp ce conduita împăraților și împărăteselor, capetele spirituale ale bisericii, era atât de infamă în criminalitatea sa încât îi făcea de rușine chiar și pe cei mai răi împărați păgâni ai Romei. Existau corupție, simonie, furt, risipă și cea mai oribilă desfrânare peste tot. Toate aceste lucruri au trecut fără mustrare sau cel mult cu o mustrare foarte blândă din partea istoricilor ecleziastici ai vremii, care au rezervat tunetele denunțurilor lor pentru paulicienii puri și sfinți. Într-o perioadă ulterioară, Biserica Romano-Catolică a imitat și chiar a depășit

Biserica Greacă în infamia preoției sale, cruzimea persecuțiilor nefericiților bogomili și oribila corupție și impuritate a papilor, episcopilor, preoților, călugărilor și călugărițelor sale.

Când comorile ascunse ale cărților sacre, manuscriselor și vaselor de comuniune păstrate în camerele secrete ale bolților castelelor din Bosnia și Herțegovina timp de patru sute de ani și mai mult de către descendenții musulmani ai nobililor bogomili vor fi scoase la lumină, așa cum se va întâmpla în curând, vom afla mai în detaliu despre opiniile doctrinare ale acestor biserici bogomili, dar nu este de așteptat să găsim ceva care să le discrediteze; căci o viață sfântă și un studiu atent și temeinic al cuvântului lui Dumnezeu asigură o doctrină sănătoasă. „Dacă cineva vrea să facă voia Lui, va cunoaște doctrina."

Curajul și fermitatea în apărarea credinței lor, împreună cu o răbdare îndurată a persecuției de dragul dreptății, au fost o caracteristică a paulicienilor și, mai târziu, a bogomililor. Evans, un scriitor extrem de imparțial, estimează că între secolele al VIII-lea și al XV-lea aproape un milion dintre acești protestanți au pierit prin martiriu în Bulgaria, Bosnia și Herțegovina. Dar când, la fel ca în secolul al IX-lea, împărăteasa greacă Teodora a încercat și a jurat exterminarea lor completă, aceștia nu s-au arătat lași sau fricoși în apărarea vetrelor, a caselor și a credinței lor, ci i-au respins pe cruzii lor persecutori cu atâta vigoare încât i-au făcut să tremure în palatele lor aurite din Constantinopol.

Apoi a urmat un act pe care noi, singurii dintre toate confesiunile creștine, suntem îndreptățiți să-l revendicăm ca fiind în mod distinct o dezvoltare a uneia dintre principiile noastre fundamentale - înființarea statului și orașului liber Tephricé, al cărui cetățean era liber să se închine lui Dumnezeu conform dictatelor conștiinței sale, fără îngăduință sau împiedicare. De unde au luat acești alpiniști creștini această idee? În jurul lor exista o persecuție amară din cauza conștiinței - ei înșiși văzuseră o sută de mii sau mai mulți dintre frații lor uciși pentru credința lor la porunca infamei Theodora - totuși, deși înroșiți de victoria lor asupra persecutorilor lor, s-au oprit și au găsit un stat în care persecuția pentru credința conștiincioasă va fi necunoscută, unde fiecare crez și fiecare necredincios va găsi adăpost de persecuție. Acest stat liber a durat aproape o sută cincizeci de ani; și, deși era prea devreme pentru permanență, deoarece națiunile nu erau capabile să înțeleagă o idee atât de măreață, totuși a existat suficient de mult timp pentru a demonstra că cei pe care Hristos îi eliberează sunt cu adevărat liberi.

Și în timpul existenței sale, libertatea de opinie menținută nu a existat apatie sau indiferență. Nici pe departe. Orașul liber Tephricé a fost centrul și sediul unei inițiative misionare care nu a avut paralel de pe vremea apostolilor. Bătrânii misionari au pornit doi câte doi, susținuți de frații lor de acasă, prin Bulgaria, Bosnia și Serbia, predicând cuvântul, iar bulgarii și bosniacii păgâni au fost convertiți în atât de mare număr încât dușmanii lor ai Bisericii Grecești au început să adauge la celelalte nume oprobioase pe care le dădeau panlicienilor și numele de bulgari, care după un timp a fost corupt în „bougres", termen sub care, printre altele, au fost cunoscuți timp de secole.

În cele din urmă, atât de mulți dintre acești misionari au migrat în Bulgaria încât Tephricé a devenit aproape depopulată și a căzut în mâinile sarazinilor. Într-o perioadă ulterioară, când bogomilii au fost, așa cum s-a întâmplat de mai multe ori, stăpânii Bosniei timp de patruzeci, șaizeci sau, într-un caz, o sută de ani, nu s-au răzbunat niciodată asupra persecutorilor lor pentru nedreptățile pe

care le-au îndurat, ci au susținut întotdeauna cea mai mare libertate de opinie.

Faptul că bogomilii din Bosnia, Herțegovina și Serbia, în secolele al XI-lea și următoarele, s-au curățat de acele doctrine eronate care au fost propovăduite de primii paulicieni și că erau la fel de clari în opiniile lor doctrinare ca bisericile baptiste de aici astăzi, este din abundență evident din mărturia reticentă a adversarilor lor. Nu își abandonează complet vechea poreclă de manichzani când vorbesc despre ei, ci îi numesc mai des patareni, bougri, ketzeri, publicani și uneori arieni, care este cea mai largă dintre toate, căci credința lor în divinitatea lui Hristos și egalitatea sa cu Tatăl era la fel de solidă ca cea a Crezului atanasian.

Dacă afilierea lor cu toți cei mai puri reformatori dinaintea Reformei nu ar fi fost atât de temeinic demonstrată cum este, am fi putut să o anticipăm din cunoscutul lor spirit misionar; dar nu există niciun fapt în istorie mai bine dovedit decât faptul că bisericile bogomile din Bosnia au fost bisericile-mamă din care au provenit, prin munca misionarilor lor credincioși, congregațiile valdenzilor, vaudoizilor, săracilor din Lyon, catariștilor, ketzerilor, publicanilor, boemilor și husiților; și este la fel de sigur că în secolele al XIII-lea și al XIV-lea și probabil atât mai devreme, cât și mai târziu, a existat un schimb anual între aceste biserici și bisericile-mamă din Bosnia. În cele din urmă, probabil au existat unele diversități de doctrină, care s-au strecurat printre bisericile occidentale; manuscrisul găsit la Lyon în 1851 și care conține o formă de cult cu siguranță nu mai veche de a doua parte a secolului al XV-lea - pe care o prezentăm parțial în altă parte - indică abateri considerabile de la credința anterioară. Care au fost acestea este greu de spus. Cu siguranță nu includeau botezul copiilor, care a fost repudiat de majoritatea bisericilor creștine de pe continent care nu au fost niciodată în părtășie cu Roma. Este posibil să fi admis, în unele cazuri, afuzia sau stropirea în locul scufundării în botez, dar acest lucru este incert, iar în bisericile mai sudice improbabil.

Însă există un fapt care trebuie ținut minte: bogomilii și, mai devreme, paulicienii, precum și bisericile care s-au afiliat cu ei în Europa de Vest, au refuzat să fie numiți reformatori sau chiar protestanți, dacă prin acest termen ar exista vreo implicație că inițial s-au separat de bisericile romane sau grecești. Ei au spus în mod uniform și îndrăzneț: „Nu am avut niciodată nicio legătură cu acele biserici corupte; și, deși protestăm împotriva doctrinelor lor false, nu credem că vor putea fi vreodată reformate în biserici ale lui Hristos.” Această opoziție îndrăzneață și consecventă față de aceste mari biserici a fost cea care le-a aprins atât de mult mânia și i-a făcut persecutori atât de înverșunați ai bisericilor bogomile. Drept urmare, așa cum am observat în istorie, niciuna dintre acele biserici cares-au afiliat cu bogomilii din Bosnia a fost mult extinsă de Reformă, iar majoritatea dintre ei și-au menținut o existență separată după acel eveniment.

Aceasta este exact poziția pe care bisericile baptiste, și numai ele, au ocupat-o întotdeauna. Nu au ieșit din Roma, căci nu i-au aparținut niciodată.

Într-adevăr, ei simpatizează cu ceea ce este bun în lucrarea Reformei și cu bisericile a căror origine nu se poate întinde mai departe de Luther, Calvin sau Zwinglius; totuși, toate aceste biserici păstrează, în rânduielile lor, în calitate de membri ai noștri de început și în ierarhia lor, unele urme ale fostei lor aderențe la Biserica Romei. Haina albă a profesiunii lor are încă unele pete pe ea. Bisericile baptiste, pe de altă parte, își urmăresc originea spirituală într-o linie neîntreruptă prin miriade de martiri în haine albe care nu au fost niciodată

pângăriți de contactul cu Roma, până în zilele apostolilor, și îi numără printre primii lor bătrâni și predicatori pe numele lui Pavel, Petru și Ioan, pe Ștefan, Filip și Barnaba, pe Sila, Timotei și Tit; iar singurul preot pe care îl cunosc este Marele Preot care a trecut la ceruri, Păstorul și Episcopul sufletelor.

În această nobilă poziție stăm, ca denominațiune, singuri, deși primii puritani ai Angliei ar fi putut să o împărtășească cu noi dacă nu ar fi renunțat la dreptul lor din naștere adoptând cele două erori ale afuziune și botezul pruncilor din Roma.